

НАЙВІДОМІШІ ПРОМОВИ

ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

ЗМІСТ

Роберт Оппенгеймер	4
Промова в ЛосАламосі 3 листопада 1945 року	
Джон Кеннеді	6
«Я берлінець» 26 червня 1963 року	
Вацлав Гавел	8
Новорічне послання громадянам Чехословаччини 1 січня 1990 року	
Мартін Лютер Кінг	10
«У мене є мрія» 28 серпня 1963 року	
Нельсон Мандела	14
Промова з нагоди перемоги на виборах 2 травня 1994 року	
Кофі Аннан	16
Виступ перед Генеральною Асамблеєю 21 вересня 2004 року	
Лю Сяо Бо	22
Останнє слово лауреата Нобелівської премії, з яким він виступив на судовому процесі 10 грудня 2010 року	
Розмова з Євгеном Сверстюком	27
Одвічний сценарій 27 грудня 2000 року	
Андрій Сахаров	33
Нобелівська лекція 1 грудня 1975 року	
Мирослав Маринович	45
«Ви не смієте не мати політичного голосу» 17 лютого 2018 року	
Емма Уотсон	50
Виступ в ООН 2014 року	
Малала Юсуфзай	53
Виступ в ООН 2013 року	

Центр громадянських свобод — українська правозахисна організація здійснює моніторинг та аналіз законопроектів на відповідність стандартам прав людини, провадить громадський контроль над діями правоохоронних органів, судів та місцевої влади, над розслідуванням злочинів, вчинених під час Євромайдану, займається документуванням політичних переслідувань у тимчасово окупованому Криму, фіксацією порушень прав людини та воєнних злочинів на Донбасі, просвітництвом у сфері прав людини та демократії, програмами міжнародної солідарності тощо.

Правозахисний порядок денний — коаліція правозахисних організацій України. Ми об'єдналися щоб впроваджувати реформи у сфері прав людини. Наші експерти долучаються до розробки та імплементації реформ судової, правоохоронної, та пенітенціарної систем. Попри негативний вплив гібридної війни, окупації та тяжких соціальних умов – ми продовжуємо ставити питання прав людини на порядок денний.

Всі права на розповсюдження та видавництво цієї публікації належать Центру громадянських свобод. Копіювати і поширювати інформацію, зазначену у посібнику дозволено лише за згоди її власників із зазначенням джерела інформації.

Публікація створена Центром Громадянських Свобод за підтримки **Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та Міністерства закордонних справ Данії**. Погляди, висловлені в цій публікації належать автору(-ам), і можуть не збігатися з офіційною позицією ПРООН та Міністерства закордонних справ Данії.

ВСТУПНЕ СЛОВО

У цій збірці надруковані тексти, які увійшли в історію. Їх писали чи виголошували люди, які жили у різний час та на різних континентах. Але є те, що їх об'єднує - цінності свободи та людської гідності, які підкріплені власним прикладом. Напевно тому, ці промови досі звучать так переконливо.

У нинішньому світі багато людей у різних країнах продовжують боротися за свободу та людську гідність. Часто у досить складних умовах та під загрозою переслідування. І може виглядати так, що ця боротьба не має сенсу, що проти них працює ціла державна машина та не існує жодних способів щось реально змінити. Але для нас, які читають ці тексти із погляду історії, вони яскравий доказ простої істини. Навіть коли не лишається нічого, у нас завжди є слово та власна позиція. А це не так вже і мало, зрештою.

Олександра Матвійчук,
голова правління Центру громадянських свобод

Роберт Опенгеймер

ПРОМОВА В ЛОСАЛАМОСІ

3 листопада 1945 року

Роберт Опенгеймер очолював «Манхеттенський проект», він бачив перед собою завдання надати Сполученим Штатам ядерну зброю. Коли ця зброя довела свою страшну силу, його погляди почали змінюватися. У своїй промові перед колегами 3 листопада 1945 року Опенгеймер, з одного боку, говорив про те, що створення ядерної зброї було «необхідно», а з другого — попереджав про небезпеки, яке вона несе людству.

Сьогодні я хотів би говорити з вами... як ваш побратим учений і людина, так само як і ви, стурбована тією неприємною ситуацією, у якій ми опинилися. ...Розглядаючи нинішнє становище в науці, слід замислитися про те, чим керувалися люди, що приходили сюди працювати... Насамперед була величезна тривога, що ворог може розробити цю зброю раніше за нас, і сильне почуття, принаймні на початку, що без ядерної зброї перемогу здобути буде дуже важко або вона відсунеться на неможливо, неймовірно довгий час. Ця тривога трохи вляглася, коли стало зрозуміло, що війну буде виграно в будь якому разі. Деким, як мені здається, керувала цікавість, і це цілком зрозуміло; інших вабив дух пригоди, і це теж абсолютно правильно. У третіх були політичні аргументи: «Ми знаємо, що ядерна зброя в принципі можлива, і несправедливо, якщо це залишиться несправдженою можливістю. Світ повинен знати, що можна зробити в цій сфері, і зробити це»... І нарешті (і теж цілком справедливо), було почуття, що крім Сполучених Штатів у світі немає іншого місця, де завдання розробки атомної зброї з більшою ймовірністю знайшло б своє розв'язання і було б менше шансів на поразку. Певен, усі доводи, що їх наводили ці люди, правда, і в той чи інший момент життя я і сам усе це говорив.

Але якщо говорити безпосередньо про причину — ми зробили цю роботу, тому що вона була органічно необхідна... Якщо ви вчений, ви вірите, що відкривати принципи світоустрою — благо, з'ясовувати властивості реальності — благо, і благо повернути на користь усього

людства найбільшу силу з усіх можливих, щоб контролювати світ і керувати ним відповідно до людських ідеалів і цінностей.

...Не можна бути вченим, якщо не вірити, що дізнаватися нове — це добре. Не можна і неможливо бути вченим, якщо не вважати вищою цінністю можливість ділитися своїми знаннями з кожним, кого вони зацікавлять. Неможливо бути вченим, якщо не думати, що знання про світ і сила, яку вони дають, — це невід'ємне надбання людства, і що ви використовуєте її, щоб допомогти поширенню знань, і готові прийняти всі наслідки.

...Думаю, буде справедливо сказати, що атомна зброя — загроза кожній людині, і в цьому сенсі це спільна проблема, така ж спільна, як проблема розгрому нацистів, що стояла перед союзницькими військами. Думаю, для того, щоб упоратися з цією проблемою, необхідне цілковите відчуття спільної відповідальності. Не думаю, що люди почнуть брати участь у розв'язанні проблеми, якщо вони не усвідомлюють здатності зробити свій внесок. Думаю, це галузь, у якій здійснення спільної відповідальності має певні і безперечні переваги. Це нова галузь, де самі лише новизна і специфічні характеристики технічних операцій дають можливість установити спільність інтересів, яку можна практично вважати експериментальним зразком міжнародного співробітництва. Я говорю про це як про експериментальний зразок, тому що цілком очевидно: контроль над ядерною зброєю не може сам по собі бути єдиною кінцевою метою подібної операції. Єдиною кінцевою метою може бути об'єднаний світ, де немає місця війні... Подібної мети нелегко досягти, і я хочу роз'яснити, яку це обіцяє величезну зміну настроїв. Є речі, які ми шануємо дуже високо і цілком справедливо; я б сказав, що слово «демократія» серед них не на останньому місці. Багато є місць у світі, де немає демократії.

Але є й інші цінності. І коли я говорю про новий настрій у міжнародних відносинах, я маю на увазі, що навіть при всій важливості цих дорогих нам речей, за які американці готові покласти свої життя — і більшість з нас напевно могли б віддати життя, — при всій важливості цих речей ми усвідомлюємо, що є щось глибше. А саме: спільний зв'язок з іншими людьми по всьому світу.

...Ми не тільки вчені, ми ще й люди. Ми не можемо забути про те, що

залежимо від таких же людей, як ми... Це найдужчі зв'язки у світі, сильніші, а ніж ті, що зв'язують нас одне з одним. Найглибші зв'язки — ті, що зв'язують нас з такими ж людьми, як ми.

Джон Кеннеді

«Я БЕРЛІНЕЦЬ»

26 червня 1963 року

Промова Джона Кеннеді, яку на площі Рудольфа Вільде зібралися послухати понад мільйон людей, стала однією з найвидатніших в історії людства (вона ввійшла в історію під назвою «Ich bin ein Berliner» — «Я берлінець»)

Я пишаюся можливістю прибути до цього міста як гість вашого високо-шановного мера , котрий символізує в усьому світі дух боротьби Західного Берліна. Я пишаюся можливістю відвідати Федеративну Республіку і вашого високошановного канцлера, який присвятив стільки років Німеччині миру, демократії і прогресу. Я радий прибути сюди в супроводі мого співвітчизника, генерала Клея 3 , котрий був у цьому місті в гострі моменти кризи і буде тут знову, якщо коли-небудь виникне в цьому потреба.

Дві тисячі років тому вищою гордістю було «civis Romanus sum» . Сьогодні у світі свободи вищою гордістю є «Ich bin ein Berliner». Я дякую перекладачу за переклад моєї німецької! У світі є чимало людей, котрі чи справді не розуміють, чи говорять, що не розуміють, істотної різниці між світом свободи і світом комунізму. Нехай вони приїдуть до Берліна. Є такі, котрі говорять, що комунізм — це хвиля з майбутнього. Нехай вони приїдуть до Берліна. Є такі, котрі говорять, що ми можемо працювати з комуністами в Європі і скрізь. Нехай вони приїдуть до Берліна. Знаходяться навіть такі, їх мало, хто говорить, що комунізм — це зло, але він дає нам можливість економічного прогресу. Нехай вони приїдуть до Берліна. У свободи є багато труднощів, і демократія недосконала, але ми ніколи не стали б споруджувати стіну, щоб утримувати наших людей і не давати їм можливості піти від нас. Я хочу сказати від імені моїх співвітчизників,

котрі живуть дуже далеко, за багато кілометрів од вас, на іншому боці Атлантичного океану, що ми відчуваємо найбільшу гордість за те, що ми можемо поділяти з вами, навіть на відстані, історію останніх 18 років. Я не знаю жодного селища чи міста, яке було б блоковане протягом 18 років і все ще жило б з такою життєвою силою, надією і наполегливістю, як живе місто Західний Берлін. При тому що ця стіна є найбільш очевидною і зримою демонстрацією невдач комуністичної системи, увесь світ бачить, що ми не раді тому, що це відбувається. Як сказав ваш мер, це не тільки злочин проти історії, але і злочин проти людяності: поділ родин, чоловіків і дружин, братів і сестер, поділ людей, що хотіли б бути разом. Що справедливо для цього міста, те справедливо і для Німеччини — справжній, вічний мир у Європі не може бути ніколи гарантований, поки одній з частин Німеччини відмовлено в елементарному праві вільної людини. І це право — право вільного вибору. Живучи 18 років у мирі й чесності, це покоління німців заробило право бути вільними, включаючи право об'єднувати свої родини і націю у вічному мирі і з доброю волею до всіх людей. Ви живете на захищеному острові свободи, але ваше життя є частина спільного життя. Тому, оскільки я закінчую, дозвольте мені попросити вас підняти ваші очі за межі небезпек сьогоднішнього дня до надій дня завтрашнього, за межі свободи тільки міста Берліна чи вашої країни Німеччини до свободи скрізь, за межі цієї стіни до дня, коли настане справедливий мир, за межі ваші і наші — до всього людства. Воля неподільна, і коли одна людина в рабстві — усі невольні. Коли всі будуть вільні, ми зможемо побачити той день, коли це місто об'єднається. І це місто, і ця країна, і великий континент Європа об'єднуються на мирній і сповненій надій Землі. Коли цей день настане — а це так і буде — народ Західного Берліна матиме підстави для гордості: ви були на передньому краї майже два десятиліття. Усі вільні люди, хоч би де вони жили — зараз громадяни Берліна, і тому, як вільна людина, я пишаюся словами «Ich bin ein Berliner»

Вацлав Гавел

НОВОРІЧНЕ ПОСЛАННЯ ГРОМАДЯНАМ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

1 січня 1990 року

Навіть якщо революції й «оксамитові», їх однаково доводиться робити твердими руками. Саме тому у своїх виступах Вацлав Гавел часто звертався до теми відповідальності й чесності політиків перед народом. Свобода, мораль і закон — принципи, якими завжди керувався останній президент Чехословаччини і перший президент Чехії.

Ми живемо в зараженому моральному середовищі. Ми захворіли на моральну хворобу, бо звикли говорити не те, що думаємо. Ми навчилися ні в що не вірити, ігнорувати один одного, думати тільки про самих себе. Такі поняття, як любов, дружба, співчуття, скромність чи вміння прощати, втратили глибину і значення і для багатьох з нас становлять лише психологічні особливості чи нагадують загублені привіти з давніх часів, трохи безглузді в епоху комп'ютерів і космічних кораблів. Лише дехто з нас зміг голосно заявити, що можновладці не повинні панувати неподільно і що спеціальні ферми, які виробляють для них екологічно чисті харчові продукти вищої якості, повинні відправляти ці продукти до шкіл, дитячих інтернатів і лікарень, якщо вже наше сільське господарство нездатне запропонувати їх усім. Колишній режим, озброєний своєю зарозумілою і нетерпимою ідеологією, зарахував людину до продуктивної сили, а природу — до засобу виробництва. Тим самим він завдав удару по самій сутності людини та її взаємозв'язку з природою. Обдарованих і незалежних людей, котрі розумно ведуть своє господарство у своїй країні, він зробив гвинтиками і гайками в якійсь страхітливо гігантській, гучній і смердючій машині, справжнє призначення якої нікому не зрозуміле. Вона може лише повільно, але неухильно зношуватися і зношувати свої гвинтики і гайки. Говорячи про заражену моральну атмосферу, я говорю не просто про панів, що поїдають екологічно чисті овочі і не визирають

за вікна свого літа-ка. Я говорю про всіх нас. Ми всі звикли до тоталітарної системи, приймали її як непорушний факт і тим самим допомагали продовжувати її існування. Сказавши іншими словами, ми всі — хоча, природно, різною мірою — несемо відповідальність за роботу цієї тоталітарної машини; ніхто з нас не є лише її жертвою, ми всі доклали рук до її створення. Чому я так говорю? Було б дуже нерозумно вважати сумну спадщину останніх сорока років чимось далеким, заповіданим якимись далекими предками. Навпаки, нам доведеться прийняти цю спадщину як гріх, який ми вчинили проти самих себе. Якщо ми погодимося з цим, то зрозуміємо, що саме ми і тільки ми можемо щось змінити. Не можна в усьому звинувачувати колишніх правителів, не тільки тому, що це було б неправдою, але й тому, що це притупить відчуття обов'язку, який сьогодні лежить на кожному з нас, — обов'язку діяти незалежно, вільно, розумно і швидко. Давайте не будемо помилятися: найкращий уряд у світі, найкращий парламент і найкращий президент не можуть нічого зробити самі по собі. Також було б неправильно сподіватися від них універсальних ліків. Свобода і демократія розуміють участь усіх; отже, припускають і відповідальність, що лежить на нас усіх. Якщо ми усвідомлюємо це, всі побоювання, успадковані новою чехосло-вацькою демократією, не здаватимуться такими жакливими. Якщо ми усвідомлюємо це, у наші серця повернеться надія. ...На закінчення хочу сказати, що я маю намір бути президентом, котрий менше говоритиме і більше працюватиме. Президентом, котрий не тільки уважно дивитиметься з вікна свого літака, але котрий, і це головне, буде завжди присутній серед своїх співгромадян й уважно слухатиме їх. Ви, можливо, запитаете, про яку республіку я мрію. Відповім: я мрію про республіку незалежну, вільну і демократичну, про республіку, де панують економічне процвітання і соціальна справедливість. Коротше, про республіку людяну, яка служить людині і тому сподівається, що й людина служитиме їй. Про республіку, населену всебічно освіченими людьми, тому що без цього неможливо буде розв'язати жодної з наших проблем: людської, економічної, екологічної, соціальної чи політичної. Найвидатніший з моїх попередників почав свою першу промову цитатою з великого чеського педагога Яна Амоса Коменського. Дозвольте мені закінчити

свою першу промову власним парафразом того ж твердження. Люди, ваш уряд повернувся до вас!

Мартін Лютер Кінг

«У МЕНЕ Є МРІЯ»

28 серпня 1963 року

«Марш на Вашингтон», що відбувся наприкінці 1963 року, став однією з наймасовіших акцій ненасильницького протесту афроамериканців, які боролися за свої права. Від 200 тисяч (за офіційними даними) до 300 тисяч (за даними організаторів) осіб пройшли маршем до меморіалу Лінкольна. Тут з промовою, яка увійшла в історію під назвою «У мене є мрія» до присутніх звернувся Мартін Лютер Кінг — блискучий оратор, неймовірну силу слова якого визнавали не тільки його прихильники, але й вороги.

П'ять десятиліть тому великий американець, під чиїм символічним захистом ми сьогодні зібралися, підписав Прокламацію про визволення негрів. Цей важливий указ став величним маяком світла надії для мільйонів чорних рабів, обпалених полум'ям спопеляючої несправедливості. Він став радісним світанком, що завершив довгу ніч полону.

Але через сто років ми змушені визнати трагічний факт, що негр усе ще не вільний. Через сто років життя негра, на жаль, як і раніше калічиться кайданами сегрегації й оковами дискримінації. Через сто років негр живе на пустельному острові бідності посеред величезного океану матеріального процвітання. Через сто років негр як і раніше змагає на задвірках американського суспільства і виявляється у вигнанні на своїй власній землі. От ми і прийшли сьогодні сюди, щоб підкреслити драматизм плачевної ситуації.

У якомусь сенсі ми прибули до столиці нашої держави, щоб отримати готівку за чеком. Коли архітектори нашої республіки писали прекрасні слова Конституції і Декларації незалежності, вони підписували тим самим вексель, який належало успадкувати кожному американцю. Відповідно до цього векселя, усім людям гарантувалися невід'ємні права на життя, свободу і прагнення до щастя.

Сьогодні стало очевидним, що Америка виявилася не в змозі сплатити за цим векселем те, що належить її кольоровим громадянам. Замість того щоб сплатити цей святий борг, Америка видала негритянському народові фальшивий чек, що повернувся з позначкою «недостача коштів». Але ми відмовляємося вірити, що банк справедливості збанкрутував. Ми відмовляємося вірити, що у величезних сховищах можливостей нашої держави бракує коштів. І ми прийшли, щоб отримати за цим чеком — чеком, за яким нам будуть видані скарби свободи і гарантії справедливості. Ми прибули сюди, у це священне місце, також для того, щоб нагадати Америці про настійну вимогу сьогоднішнього дня. Зараз не час задовольнятися заспокійливими заходами чи приймати заспокійливі ліки поступових рішень. Настав час вийти з темної долини сегрегації і ступити на залитий сонцем шлях расової справедливості. Настав час відкрити двері можливостей усім Божим дітям. Настав час вивести нашу націю з сипучих пісків расової несправедливості до твердої скелі братерства.

Для нашої держави було б смертельно небезпечним проігнорувати особливу важливість даного моменту і недооцінити рішучість негрів. Спекотне літо законного невдоволення негрів не закінчиться, доки не настане підбадьорлива осінь свободи і рівності. 1963 рік — це не кінець, а початок. На тих, хто сподівається, що негрові потрібно було випустити пару і що тепер він заспокоїться, чекає суворе пробудження, якщо наша нація повернеться до звичної буденності. Доти, доки негрові не будуть надані його громадянські права, Америці не бачити ні безтурботності, ні спокою. Революційні бурі й далі потрясатимуть основи нашої держави до того часу, аж поки настане світлий день справедливості. Але є ще дещо, що я повинен сказати моєму народові, який стоїть на благодатному порозі біля входу до палацу справедливості. У процесі завоювання належного нам по праву місця ми не повинні давати підстав для звинувачень у непорядних вчинках. Не прагнемо погамувати нашу спрагу волі, п'ючи з чаші гіркоти і ненависті.

Ми повинні завжди вести нашу боротьбу з благородних позицій гідності і дисципліни. Ми не повинні дозволити, щоб наш творчий протест виродився у фізичне насильство. Ми повинні прагнути досягти величних висот, відповідаючи на фізичну силу силою духу.

Чудова войовничість, що опанувала негритянським суспільством, не повинна привести нас до недовіри з боку всіх білих людей, оскільки багато хто з наших білих братів усвідомив, про що свідчить їхня присутність тут сьогодні, що їхня доля тісно пов'язана з нашою долею і їхня свобода неминуче пов'язана з нашою свободою. Ми не можемо

йти на самоті. І почавши рух, ми повинні заприсягтися, що будемо йти вперед. Ми не можемо повернути назад. Є такі, що запитують тих, хто відданий справі захисту громадянських прав: «Коли ви заспокоїтеся?» Ми ніколи не заспокоїмося, доки наші тіла, обважнілі від втоми, викликані довгими

мандрами, не зможуть мати нічліг у придорожніх мотелях і міських готелях. Ми не заспокоїмося, доки основним видом пересуван негра залишається переїзд із маленького гетто до великого. Ми не заспокоїмося, доки негр у Міссісіпі не може голосувати, а негр у Нью-Йорку вважає, що йому нема за що голосувати. Ні, в нас немає підстав для заспокоєння, і ми ніколи не заспокоїмося, доки справедливість не почне струменіти, подібно водам, а праведність не уподібниться могутньому потоку.

Я не забуваю, що багато хто з вас прибув сюди, пройшовши через великі випробування і страждання. Дехто з вас прибув сюди прямо з тісних тюремних камер. Дехто з вас прибув з районів, у яких за ваше прагнення до свободи на вас обрушився шквал переслідувань і шторми поліцейської жорстокості. Ви стали ветеранами творчого страждання. Працуйте й далі, віруючи в те, що незаслужене страждання окупається.

Повертайтеся до Міссісіпі, повертайтеся до Алабами, повертайтеся до Луїзіани, повертайтеся до нетрів і гетто наших північних міст, знаючи, що так чи інакше ця ситуація може змінитися і зміниться. Не страждаймо в долині розпачу. Я говорю вам сьогодні, друзі мої, що, незважаючи на труднощі і розчарування, у мене є мрія. Це мрія, що глибоко укоренилася в американській мрії.

У мене є мрія, що настане день, коли наша нація повстане і доживе до істинного змісту свого девізу: «Ми вважаємо самоочевидним, що всі люди створені рівними». У мене є мрія, що на червоних пагорбах

Джорджії настане день, коли сини колишніх рабів і сини колишніх рабовласників зможуть сісти разом за столом братерства.

У мене є мрія, що настане день, коли навіть штат Міссісіпі, пустельний штат, що знемагає від напруження несправедливості і гноблення, буде перетворений в оазис свободи і справедливості.

У мене є мрія, що настане день, коли четверо моїх дітей житимуть у країні, де про неї судитимуть не за кольором їхньої шкіри, а за тим, що вони за люди.

У мене є мрія сьогодні.

У мене є мрія, що настане день, коли в штаті Алабама, губернатор якого нині заявляє про втручання у внутрішні справи штату і невизнання дії прийнятих Конгресом законів, виникне ситуація, в якій маленькі чорні хлопчики і дівчатка зможуть узятися за руки з маленькими білими хлопчиками і дівчатками і йти разом, наче брати й сестри.

У мене є мрія сьогодні.

У мене є мрія, що настане день, коли всі низини піднімуться, всі пагорби і гори опустяться, нерівні місцевості будуть перетворені на рівнини, викривлені місця стануть прямими, велич

Господа постане перед нами й усі смерті разом упевняться в цьому. Така наша надія. Це віра, з якою я повертаюся на Південь. З цією вірою ми зможемо вирубати камінь надії з гори розпачу. З цією вірою ми зможемо перетворити нестрункі голоси нашого народу в прекрасну симфонію братерства. З цією вірою ми зможемо разом працювати, разом молитися, разом боротися, разом йти у в'язниці, разом захищати свободу, знаючи, що одного разу ми будемо вільними. Це буде день, коли всі Божі діти зможуть співати, вкладаючи в ці слова новий зміст: «Країно моя, це я тебе, солодка земле свободи, це я тебе оспівую. Земля, де вмерли мої батьки, земля гордості пілігримів, нехай свобода дзвенить з усіх гірських схилів». І якщо Америці доведеться стати великою країною, це повинно статися.

Нехай свобода дзвенить з вершин дивних пагорбів Нью-Хемпшира!

Нехай свобода дзвенить з могутніх гір Нью-Йорка!

Нехай свобода дзвенить з високих Аллегенських гір Пенсільванії!

Нехай свобода дзвенить із засніжених Скелястих гір Колорадо!

Нехай свобода дзвенить з вигнутих гірських вершин Каліфорнії!
Нехай свобода дзвенить з гори Лукаут у Теннессі!
Нехай свобода дзвенить з кожного пагорба і кожного горбика
Міссісіпі!
З кожного гірського схилу нехай дзвенить свобода!

Коли ми дозволимо свободі дзвеніти, коли ми дозволимо їй дзвеніти
з кожного села і кожного сільця, з кожного штату і кожного міста,
ми зможемо прискорити настання того дня, коли всі Божі діти, чорні
і білі, євреї і язичники, протестанти і католики, зможуть узятися
за руки і заспівати слова давнього негритянського духовного гімну:
«Вільні нарешті! Вільні нарешті! Спасибі всемогутньому Господу,
ми вільні нарешті!»

Нельсон Мандела

ПРОМОВА З НАГОДИ ПЕРЕМОГИ НА ВИБОРАХ

2 травня 1994 року

*Він умів розмовляти й домовлятися з усіма, Мандела знаходив такі слова, які
робили друзями навіть непримирених противників. Промова, виголошена
Нельсоном Манделою 2 травня 1994 року, одразу ж після перших вільних
виборів у ПАР, дуже характерна для нього. Це була промова переможця, але
переможця, що не жадає крові переможених, а прагне до миру й злагоди в
країні, до об'єднання всіх, незалежно від кольору шкіри, в ім'я демократії й
процвітання.*

Мої співгромадяни — народ Південної Африки! Це воістину
радісний вечір. Хоча результати виборів ще не остаточні, у нас
уже є попередні результати, і те, що Африканський національний
конгрес підтримано більшіс-
тю голосів, дало нам величезну радість.

Я вдячний і високо шаную всіх тих членів АНК і демократичного
руху, хто вдень і вночі працював останні кілька днів і багато
десятиліть. Народ Південної Африки і люди всього світу, що

бачать нас зараз, — це радісний вечір для людського духу. Це і ваша перемога. Ви допомогли покласти край апартеїду, ви були з нами протягом перехідного періоду.

Я разом з усіма вами був свідком того, як десятки тисяч людей по багато годин терпляче стояли в довгих чергах. Хтось спав просто долі всю ніч, очікуючи можливості віддати свій надзвичайно важливий голос. Герої Південної Африки стали легендою для багатьох поколінь. Але саме ви, люди, і є наші справжні герої. Це один з найважливіших моментів у житті нашої країни. Я стою тут, перед вами, сповнений глибокої гордості і радості: гордості за простих, скромних людей цієї країни...

І радості, про яку ми можемо прокричати голосно з найвищого даху, — нарешті ми вільні! Я стою перед вами, схиливши голову перед вашою мужністю, із серцем, сповненим любові до всіх вас. Я вважаю найвищою честю бути керівником АНК у такий момент нашої історії і той факт, що саме ми були обрані, щоб вести країну в нову добу. Клянуся віддати всі сили і здібності, щоб виправдати ваші сподівання як від мене особисто, так і від АНК. Я особисто зобов'язаний і віддаю належне одним з найбільших лідерів Південної Африки, і в тому числі Джону Дьюбу, Джосайї Гумеді, Джі-Ем Ней-керу, доктору Абдурахману, вождю Лутулі, Ліліан Нгойї, Хелен Джозеф, Юсу-фу Даду, Мозесу Котані, Крісу Хані й Оліверу Тамбо. Вони повинні були б святкувати сьогодні з нами, тому що це і їхня перемога.

Завтра все керівництво АНК і я повернемося на свої робочі місця. Ми засучимо рукава, щоб узятися за розв'язання проблем, що стоять перед нашою країною. Просимо всіх вас приєднатися до нас — і вранці повернутися на свої робочі місця. Нехай уся Південна Африка візьметься до роботи. Тому що ми повинні разом і без зволікання почати будувати краще життя для всіх південноафриканців. Це означає надавати робочі місця, будувати будинки, забезпечувати освіту і нести мир і спокій для всіх. Атмосфера спокою і терпимості, що переважала під час виборів, — ілюстрація до того, яку Південну Африку ми хочемо побудувати. Вона задає тон майбутнього. У нас, можливо, є відмінності, але ми — єдиний народ із спільною долею і багатую розмаїтістю культур, рас і традицій.

Люди проголосували за партію їхнього вибору, і ми поважаємо його.

Це і є демократія. Я простягаю руку дружби лідерам усіх партій та їхнім членам і прошу всіх їх приєднатися до нас у спільній праці над розв'язанням проблем, що нависли над нашою нацією. Уряд АНК служитиме всім людям Південної Африки, а не тільки членам АНК. Ми також дякуємо силам безпеки за їхню бездоганну роботу. Це стало надійним фундаментом для справді професійних сил безпеки, відданих служінню народу і новій конституції. А тепер настав час святкувати, і нехай усі південноафриканці зберуться разом, щоб відзначити народження демократії. Я піднімаю келих за всіх вас, котрі так багато зробили для досягнення того, що можна назвати маленьким чудом. І нехай наші свята відповідають настрою, заданому під час виборів, — нехай вони пройдуть в атмосфері миру, поваги один до одного і відповідності правилам ладу, який демонструє, що ми — народ, готовий узяти на себе відповідальність за керування своєю державою. Обіцяю, що зроблю все, що в моїх силах, щоб бути гідним довіри, яку ви виявили мені і моїй організації, Африканському національному конгресу.

Будуймо майбутнє разом — і піднімімо келихи за краще життя для всіх жителів Південної Африки.

Кофі Аннан

ВИСТУП ПЕРЕД ГЕНЕРАЛЬНОЮ АСАМБЛЕЄЮ

21 вересня 2004 року

Присмню бачити тут представників такої великої кількості країн на такому високому рівні. Я знаю, що це служить віддзеркаленням вашого розуміння того, що в ці важкі часи Організація Об'єднаних Націй є, як ви заявили чотири роки тому в Декларації тисячоліття, “незамінним спільним домом для всього людства”.

І справді, сьогодні більшою мірою, ніж будь-коли раніше, світ потребує ефективного механізму, за допомогою якого він шукатиме спільні рішення для спільних проблем. Саме для цього і була створена

ця Організація. Тож давайте не будемо представляти собі справу так, що, якщо ми не зможемо як слід її використовувати, ми знайдемо якийсь ефективніший інструмент.

Наступного року в цей час ви зберетеся для огляду прогресу в реалізації Декларації тисячоліття. До того часу, я сподіваюся, ви будете готові спільно ухвалити сміливі рішення щодо всього комплексу питань, порушених у декларації, спираючись на доповідь Групи високого рівня з питань загроз, викликів та змін, який буде готовий до кінця цього року.

Як я вже сказав рік тому, ми дійшли до розпуття доріг. Якщо ви, політичні лідери країн світу, не зможете досягнути домовленості про те, за яким шляхом рухатися далі, історія прийме рішення замість вас, а інтереси ваших народів можуть виявитися і не врахованими за замовчуванням.

Сьогодні я не намагатимуся передбачити ці рішення, але хочу нагадати вам про ті вкрай важливі межі, в яких вони повинні бути ухвалені, а саме - про верховенство права як у кожній країні, так і в усьому світі.

Бачення “правління законів, а не людей” є таким же старим, як і сама цивілізація. У холі недалеко від цієї трибуни знаходиться копія зведення законів, промудрованих Хаммурапі більше трьох тисяч років тому на землі, яка зараз має назву Ірак.

Більша частина зведення Хаммурапі зараз вважається до неможливості суворою. Однак на його плитах вигравірувані принципи правосуддя, які визнавалися - хоча й зрідка виконувалися в повному обсязі - практично кожною людською спільнотою з його часу:

- правовий захист незаможних;
- обмеження щодо сильних, аби вони не могли пригнічувати слабких;
- закони, які ухвалюються публічно та відомі всім.

Це зведення було визначною віхою в боротьбі людства за створення ладу, за якого не сила буде робити правим, а право робитиме сильним. Багато країн, що представлені в цьому залі, можуть з гордістю вказати

на їх власні основоположні документи, які втілюють цю концепцію. І ця Організація - ваша Організація Об'єднаних Націй - заснована на тому ж самому принципі.

Проте сьогодні верховенство права знаходиться під загрозою у всьому світі. Знову й знову ми спостерігаємо, як безсоромно ігноруються основні закони - закони, які наказують поважати безвинне життя, поважати цивільних осіб, вразливих, особливо дітей.

Ось всього лише кілька кричущих та типових прикладів:

В Іраці ми бачимо, як здійснюються холоднокровні розправи над цивільним населенням, а людей, які надають допомогу, журналістів та інших некомбатантів беруть у заручники та вбивають у найбільш варварський спосіб. У той же час ми бачили, як в Іраці ганебно принижують ув'язнених.

У Дарфурі ми бачимо, як переміщаються цілі групи населення і як знищуються їх домівки, у той час як згвалтування використовується як навмисна стратегія.

На півночі Урганди ми бачимо, як калічать дітей та як їх змушують брати участь в актах невимовної жорстокості.

У Беслані ми бачили, як дітей взяли в заручники і як з ними жорстоко розправились.

В Ізраїлі ми бачимо, як мирні жителі, включаючи дітей, стають навмисними жертвами палестинських бомбістів-самогубців. А в Палестині ми бачимо, як знищуються будинки, конфіскуються землі і непотрібними жертвами надмірного застосування Ізраїлем сили стають цивільні громадяни.

І по всьому світу ми бачимо, як людей готують до подальших таких актів за допомогою пропаганди ненависті, спрямованої проти євреїв, проти мусульман, проти будь-якої людини, яку можна назвати такою, що не входить до твоєї групи.

Ваші Високоповажності,

Жодна причина, жодна образа, якою б законною вона не була сама по собі, не може виправдати такі акти. Вони осоромлюють нас усіх. Їх поширення віддзеркалює нашу колективну нездатність відстоювати закон, виховувати повагу до нього серед наших братів та сестер. Ми

всі зобов'язані робити все, що нам під силу, для відновлення цієї поваги.

Аби це зробити, ми мусимо почати з принципу, який говорить, що ніхто не стоїть вище за закон і нікому не повинно бути відмовлено в захисті закону. Кожна нація, яка проголошує верховенство права в себе вдома, повинна поважати його за кордоном; і кожна нація, яка наполягає на ньому за кордоном, повинна забезпечувати його дотримання у себе вдома.

Так, верховенство права починається вдома. Але є надто багато місць, у яких воно залишається невловимим. Ненависть, корупція, насильство та відчуження не усуваються. У вразливих немає ефективних засобів захисту, у той час як могутні маніпулюють законами, щоб зберегти владу на накопичити багатства. Інколи навіть необхідній боротьбі з тероризмом дозволяють посягати на громадянські свободи.

На міжнародному рівні усі держави - сильні та слабкі, великі та малі - потребують меж, що складаються зі справедливих правил, через які кожна з них може бути впевненою в тому, що інші їх дотримуються. На щастя, ці межі існують. По всьому комплексу питань - від торгівлі до тероризму, від морського права до зброї масового знищення - держави створили вражаюче зведення норм та законів. Це - одне з тих досягнень нашої Організації, які викликають найбільше почуття гордості.

І все-таки ці межі сповнені пробілів та недоліків. Занадто часто їх вживають вибірково, а їх дотримання забезпечується довільно. Їм не вистачає тієї дієвості, яка перетворює зведення законів на ефективну правову систему.

Там, де потенціал примусу існує, як, наприклад, у Раді Безпеки, він, на думку багатьох, не завжди використовується справедливо або ефективно. Там, де щиро закликають до верховенства права, як, наприклад, в Комісії з прав людини, ті, хто говорить про нього, не завжди практикують те, що вони проповідують.

Ті, хто прагне дарувати легітимність, повинні самі бути її втіленням; ті, хто говорить про міжнародне право, повинні коритися йому.

Подібно до того, як у межах однієї країни повага до закону залежить

від того, чи відчують люди, що всі вони мають право голосу в створенні та здійсненні правових норм, - точно те саме відбувається і в нашому глобальному співтоваристві. Жодна нація не повинна відчувати себе відторгнутою. Всі повинні відчувати, що міжнародне право належить їм і захищає їх законні інтереси.

Верховенства права як простої концепції недостатньо. Закони повинні втілюватися на практиці і повинні пронизувати саму суть нашого життя.

Тільки шляхом зміцнення та втілення договорів про роззброєння, включно з їх положеннями про контроль, ми зможемо найкраще захистити себе від поширення - і потенційного використання - зброї масового знищення.

Тільки шляхом застосування закону ми зможемо позбавити терористів фінансових ресурсів та безпечних сховищ, що є важливим елементом у будь-якій стратегії по боротьбі з тероризмом.

Тільки шляхом повторного впровадження верховенства права та впевненості в його безпристрасному втіленні ми можемо сподіватися оживити суспільства, розколені конфліктом.

Тільки закон, включно з резолюціями Ради Безпеки, забезпечує найкращу основу для врегулювання конфліктів, що затягнулися, - на Близькому Сході, в Іраці, по всьому світі.

І тільки шляхом твердої підтримки міжнародного права ми можемо - і мусимо - виконати наш обов'язок захищати ні в чому не винне цивільне населення від геноциду, злочинів проти людства та воєнних злочинів. Як я й застерігав цю Асамблею п'ять років тому, історія буде строго судити про нас, якщо ми дозволимо відхилитися від виконання цього завдання або будемо думати, що нас від нього звільнили, внаслідок посилок на національний суверенітет.

Рада Безпеки тільки що просила мене призначити міжнародну комісію для розслідування повідомлень про порушення прав людини в Дарфурі і для встановлення того, чи були там здійснені акти геноциду. Я зроблю це невідкладно. Але нехай ніхто не розглядає це як перепочинок, протягом якого події в цьому спустошеному регіоні будуть іти своїм звичаєм. Незалежно від їх юридичного визначення, там відбуваються речі, які повинні вражати свідомість кожної людини.

Африканський союз благородно взяв на себе провідну роль і відповідальність в плані виділення спостерігачів і сил для захисту мешканців Дарфура, а також у пошуках політичного врегулювання, яке - і лише воно - може гарантувати їм міцну безпеку. Але нам усім відомо про сьогоднішні обмеження цього новонародженого Союзу. Ми повинні надати йому всю можливу підтримку. Нехай ніхто не думає, що ця справа стосується тільки африканців. Жертвами є люди, і їх права людини повинні бути священними для нас усіх. Ми всі зобов'язані зробити все, що в наших силах, аби врятувати їх - і зробити це зараз.

Ваші Високоповажності,

Минулого місяця я обіцяв Раді Безпеки, що робота Організації щодо зміцнення верховенства права та правосуддя в перехідний період у постконфліктних суспільствах та тих, що знаходяться в стані конфлікту, стане одним із пріоритетів на термін моїх повноважень.

Але разом із тим я наполегливо закликаю всіх вас робити ще більше для сприяння верховенству права у себе в країні і за кордоном. Я прошу всіх вас, присутніх сьогодні тут, скористатися тими заходами, які ми прийняли для вас, щоб підписати договори про захист цивільного населення - договори, за якими ви самі вели переговори, - а потім, повернувшись додому, сумлінно і в повному обсязі здійснювати їх. І я благаю вас всебічно підтримати ті заходи, які я викладу вам в ході цієї сесії в цілях зміцнення безпеки персоналу Організації Об'єднаних Націй. Ці некомбатанти, які добровільно ставлять себе під загрозу, щоб допомогти своїм братам і сестрам, безсумнівно, заслуговують вашого захисту, а також вашої шани.

Ваші Високоповажності, по всьому світу жертви насильства і несправедливості чекають - чекають, коли ми дотримаємось свого слово. Вони помічають, коли ми використовуємо слова, щоб прикрити бездіяльність. Вони помічають, коли закони, які повинні захищати їх, не застосовуються.

Я вірю, що ми можемо відновити і поширити верховенство права по всьому світу. Однак в остаточному підсумку це буде залежати від того, наскільки міцно право увійшло в нашу свідомість. Ця Організація була заснована на руїнах війни, яка принесла людству

незмірні страждання. Сьогодні ми повинні знову звернутися до своєї колективної свідомості і запитати себе, а чи достатньо ми робимо.

Ваші Високоповажності,

Кожне покоління покликане зіграти свою роль у віковій боротьбі за зміцнення верховенства права для всіх - бо тільки воно може гарантувати всім свободу.

Нехай же наше покоління не підведе.

Лю Сяо Бо

ОСТАННЄ СЛОВО ЛАУРЕАТА НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ ЛЮ СЯО БО, З ЯКИМ ВІН ВИСТУПИВ НА СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

10 грудня 2010 року

Китайський дисидент Лю Сяо Бо сидить у в'язниці, а його рідних влада КНР не випустила з країни. Незважаючи на це, Нобелівська церемонія вчора відбулася. Премію і диплом поклали на стілець, що стояв на сцені і залишався весь час порожнім. Поруч висів великий портрет Лю Сяо Бо. Замість належної з такої нагоди Нобелівської промови лауреата прозвучало його останнє слово, з яким китайський дисидент виступив рік тому на судовому процесі. Прочитала текст відома актриса Лів Ульман.

Від дня мого народження пройшло вже понад півстоліття. І найважливішим моментом свого життя я вважаю 4 червня 89 року - події на площі Тяньяньмень. Я повинен був вступити на перший курс, коли університетські вступні іспити були змінені слідом за культурною революцією.

З першого курсу до захисту докторської дисертації моя академічна кар'єра протікала дуже рівно. Після закінчення навчання я погодився залишитися викладачем в Пекінському педагогічному університеті. Студенти добре мене прийняли. У той же час, я був дуже активний, написав багато статей і книг у 80-ті роки, мене часто запрошували

виступити з лекціями в різні куточки Китаю, і в якості запрошеного професора в університети Європи та Америки. Я вимагав від себе як від людини, і як від письменника, провести життя чесно, відповідально і гідно. Я повернувся зі США, щоб взяти участь в русі 89-го року, мене посадили до в'язниці «за контрреволюційну пропаганду і підбурювання». Я майже втратив мою улюблену кафедру і не міг більше публікувати есе або виступати з лекціями в Китаї. Ось так, просто за висловлювання своїх політичних поглядів і участь у мирному демократичному русі, викладач втратив кафедру, письменник втратив можливість видаватися, а лектор - право говорити з людьми. Це трагедія і особисто для мене, і для всього Китаю, який вже 30 років існує при Політиці реформ і відкритості.

Мої найдраматичніші спогади після 4 червня - про суди. У мене було дві можливості звернутися до громадськості й обидві випали мені в ході засідань у Пекінському Муніципальному народному суді проміжного рівня - перший раз у січні 91-го і сьогодні.

Минуло 20 років, але привид 4 червня ще не зовсім залишив мене. Після звільнення з в'язниці в 91-му, я, поставлений на шлях політичного інакомислення подіями 4 червня, втратив можливість публічно висловлюватися у своїй власній країні і міг говорити тільки з зарубіжною пресою. Через це мене помістили на рік під домашній арешт (з травня 95 по січень 96) і відправили на перевиховання (жовтень 96 - жовтень 99). Я все ще хочу сказати режиму, який забирає у мене волю, що я все ще стою на позиціях, про які сказав у «Декларації другого червневого голодування». Через 20 років - у мене немає ворогів, у мене немає ненависті. Тому я ні за яких умов не можу погодитися на ваші стеження, арешти вироки і вердикти. Я поважаю вашу професію, вашу сумлінність, в тому числі двох прокурорів, які висуюють проти мене обвинувачення. У ході допиту 3 грудня я відчув вашу повагу і добросовісність.

Ненависть знищує розум і совість людини. Ворожа свідомість отруїть дух нації, призведе до кривавих сутичок, зруйнує толерантність і людяність в суспільстві, і перепинить шлях народу до свободи і демократії. Тому я сподіваюся, що мій досвід буде слугувати гарним прикладом того, як можна боротися з режимом, як любов'ю можна перемогти ненависть.

Загальновідомо, що до розвитку і соціальних реформ у нашій країні призвів період Політики реформ і відкритості, який почався з відмови від державної політики Мао з її поняттями про визначальну роль класової боротьби. Це дало поштовх економічному і соціальному прогресу. Люди відмовилися від філософії боротьби, позбулися відчуття, що навколо одні вороги, пішли від психології ненависті. Люди позбувалися від вовчих звичок і знову перетворювалися в людей. Це був спокійний час у всьому світі. Політика реформ і відкритості допомогла відновити зв'язки між людьми, допомогла їм навчитися існувати в мирі один з одним. Вони змогли знайти спільну мову, незважаючи на різні інтереси та цінності. Це стало поштовхом до того, щоб Китай нарівні з рештою людства встав на шлях творення і взаєморозуміння. Відмова від антиімперіалістичних і антиревізійоністських відносин у зовнішній політиці і класової боротьби всередині країни - була першим кроком, який дозволив Політиці реформ і відкритості тривати до цього дня. Прагнення до ринкової економіки, до мультикультурності і поступовий перехід соціального устрою до принципу верховенства закону - всі ці тенденції стали можливі завдяки відмові від політики пошуку ворога. Навіть на політичній арені, де розвиток найменше помітно, ослаблення такого світогляду призвело до підвищення терпимості до соціального різноманіття з боку режиму, значного скорочення переслідувань дисидентів і навіть офіційне визначення руху 89-го року з «бунту» стало «політичним хвилюванням».

Ослаблення політики пошуку ворога дозволило прокласти дорогу режиму до прийняття ідеї верховенства прав людини в будь-якій точці світу. У 97 і 98 роках китайський уряд підписав два основних міжнародних документи ООН про права людини, демонструючи готовність Китаю до прийняття світових правових стандартів. У 2004 році Всекитайські збори народних представників внесли поправки в Конституцію, вперше затвердивши зобов'язання держави поважати права людини. І це значить, що права людини стали фундаментальним принципом китайського правопорядку. І в той же час, існуючий режим розвиває ідею верховенства народу і створення гармонійного суспільства. Тим самим, Китай показав, якими принципами керується Комуністична партія.

Я теж зміг відчувати цей розвиток на макрорівні завдяки тому особистому досвіду, який отримав від дня мого арешту.

Хоча я продовжую наполягати на своїй невинуватості і на тому, що обвинувачення проти мене суперечать Конституції. Понад рік з тих пір, як я втратив свободу, мене тримали під замком у двох різних місцях. Мені довелося пройти через чотири попередніх поліцейських допити, постати перед трьома прокурорами і двома суддями. Але вони не проявили неповагу щодо моєї справи, вони не порушили встановлених тимчасових обмежень і не намагалися вибити з мене визнання. Їхнє ставлення було стриманим і розумним. Більше того, вони часто робили жести доброї волі. 23 червня мене перевели з одного місця, де мене тримали в рамках нагляду за місцем проживання, в Центр попереднього ув'язнення в Муніципальному громадському управлінні з безпеки Пекіна № 1, відомий як «Бейкан». За шість місяців, які я провів в Бейкані, я зміг побачити, як поліпшувалася робота тюремного персоналу.

У 1996 я проводив час в старому Бейкані. У порівнянні з тим, яким був старий Бейкан десятиліття тому, новий Бейкан являє собою великий крок вперед як у тому, що стосується «технічного забезпечення» - зручностей - так і в «програмній» сфері, - персоналу. Зокрема, управління кадрами нової в'язниці Бейкан, засноване на повазі до прав і на добросовісному ставленні до ув'язнених, призвело до гнучкості в усіх сферах відповідальності персоналу виправної установи і виразилося в тому, що з'явилися трансляції для зручності ув'язнених, журнали «Покаяння» і музика перед прийомами їжі, після підйому і перед відбоєм. Така організація дає ув'язненим можливість зберегти гідність і відчувати тепле ставлення до себе, підштовхує їх до дотримання тюремних порядків і до неприйняття хуліганських дій своїх співкамерників. Це не тільки забезпечило людські життєві умови для ув'язнених, а й значно поліпшило обстановку для підготовки їх до судових справ, а також їх загальний духовний стан. Я тісно спілкувався з наглядачем Лю Ченгом, який відповідав за мене в моїй камері. Його повага і турбота про ув'язнених простежувалися в кожному штриху його роботи, в кожному слові і дії, і залишали в мені відчуття тепла. Можливо, мені дуже пощастило, що під час мого перебування в Бейкані я зустрівся з цим відкритим, чесним і добрим

наглядачем, який добросовісно ставиться до своєї справи.

Саме завдяки цій впевненості і виходячи з особистого досвіду, я твердо вірю, що розвиток Китаю НЕ замре, і, сповнений оптимізму, я чекаю народження майбутнього вільного Китаю. Оскільки немає такої сили, яка могла б покласти край прагненню людини до свободи, і Китай, в кінці кінців, стане країною, де править закон і де людські права мають найвище значення. Я також сподіваюся, що прогрес в цьому напрямку може відбитися і на моїй справі, і я очікую неупередженого його розгляду колегією - розгляду, який зуміє витримати суд історії.

Якщо можна так сказати, найбільше щастя, яке в мене було за ці двадцять останніх років - це безмежна любов моєї дружини Лю Ся. Вона не могла бути присутньою сьогодні на суді в якості глядача, але я все ще хочу тобі сказати, дорога, що міцно вірю, що твоя любов до мене залишиться такою ж, як завжди. Всі ці роки, які я прожив у неволі, наша любов була сповнена гіркоти, яку принесли обставини. Але коли я згадую її смак, я розумію, що для нашої любові немає меж. Я переносю фізичні випробування в тюрмі, в той час як ти чекаєш мене і нудишся у в'язниці свого серця. Твоя любов - це сонячне світло, яке долає високі стіни і проникає крізь метал ґрат на вікнах моєї в'язниці. Воно торкається кожного міліметра моєї шкіри, зігріває кожну клітинку мого тіла, допомагаючи мені зберегти душевний мир, відкритість і чистоту мого серця, і скрашує кожну хвилину, яку я проводжу в тюрмі. Моя любов до тебе наповнена каяттям і жалем, яке тисне на мене важким тягарем. Я - дурний камінь в дикій глушині, який висікається несамовитими вітрами і потоками дощів, такий холодний, що ніхто не наважиться доторкнутися до мене. Але моя любов тверда і гостра, вона здатна пробитися через будь-які перешкоди. Навіть якби мене стерли в порошок, я б обіймав і укутував тебе моїм попелом.

Дорога моя, з усією твоєю любов'ю я можу спокійно постати перед наступом судом, не шкодуючи про той вибір, який зробив, і з оптимізмом дивлячись у завтрашній день. Я чекаю того дня, коли моя країна стане землею свободи слова, де будуть однаково добре ставитися до думки кожного громадянина, де різні цінності, ідеї, переконання і політичні погляди зможуть мирно співіснувати; де

погляди більшості та меншості будуть захищені в рівній мірі, і де політичні погляди, які відрізняються, від тих, що при владі, будуть як мінімум шановані та захищені. Де політичні ідеї будуть розквітати під сонцем, щоб люди могли вибирати з них те, що їм подобається. Де кожен громадянин зможе висловлювати свої політичні погляди без страху і де за жодних обставин не буде політичних переслідувань. Я сподіваюся, що стану останньою жертвою нескінченних китайських процесів і що з цього дня ніхто більше не буде засуджений за слова. Свобода слова - це основа прав людини, джерело гуманності і матір правди. Обмежити свободу слова означає розтоптати права людини, задусити гуманність і придушити правду.

Щоб користуватися правом на свободу слова, закладеним у Конституції, треба щоб людина виконувала соціальну відповідальність китайського громадянина. Я не зробив нічого злочинного. Але якщо мені пред'являть обвинувачення в цьому, я не буду скаржитися. Спасибі вам усім.

Розмова з Євгеном Сверстюком

ОДВІЧНИЙ СЦЕНАРІЙ.

27 грудня 2000 року

Ця розмова з Євгеном Сверстюком — президентом ПЕН-клубу в Україні, головним редактором газети „Наша віра“, відомим літературознавцем і правозахисником — відбулася наприкінці вересня. І поштовхом для неї став виступ пана Євгена на вечорі, присвяченому п'ятнадцятому роковинам від дня смерті Василя Стуса. Запис цієї бесіди прозвучав по першій програмі Національного радіо у передачі „Українська культура сьогодні і завжди“. Одразу ж після цього автор і ведуча програми Леся Воронина була відсторонена від ефіру. Пропонуємо читачам розшифрований текст цієї передачі.

Л.Воронина: — Ми зустрілися із головою ПЕН-клубу в Україні, головним редактором газети „Наша віра“ Євгеном Сверстюком з приводу дуже важливої події. Виступ пана Євгена під час відзначення 15-х роковин від дня смерті Василя Стуса справив на всіх, хто був присутній на тому зібранні, колосальне враження. Ця доповідь була

надрукована в газетах „Наша віра“ та „Українське Слово“.

Отже, Василь Стус. 15 років. Міра присутності“ — так називалася доповідь Євгена Сверстюка. І я думаю, ви зрозумієте, чому для мене було так важливо, щоб якомога більше людей почули про це сьогодні. У своєму виступі пан Євген торкнувся надзвичайно дражливих і навіть заборонених тем. Адже нині багато хто вважає, що каяття чи визнання своїх минулих гріхів непотрібне. Дехто говорить про зайву героїзацію тих людей, котрі загинули, відстоюючи свої погляди і принципи. Навіть на самому вечорі, присвяченому пам'яті поета, у деяких виступах ішлося про те, що Стуса дуже часто сприймають як героя-мученика і це затінює його як видатного, геніального поета. Гадаю, Євген Сверстюк скаже і про це.

Отже, Стус в історії України. Україна тодішня, — коли поет втрапив до в'язниці і загинув там, — і наша нинішня ситуація з точки зору цієї трагедії.

Є.Сверстюк: — Кажуть, коли народ знеславлений і зовсім підупалий, то його може врятувати лише офіра, принесена на вівтар. Я думаю — це був той час. І принесена офіра важлива тоді, коли, як каже Леся Українка, людина знає, „куди і на що вона йде“. Коли вона захищає свій народ грудьми, незважаючи на безліч людей навколо, котрі хочуть урвати собі якісь привілеї на цьому сумному маскараді. Проковтнути, заробити щось особисто для себе, навіть тоді, коли мученик іде на хрест.

Отже, зі Стусом була, власне, така ситуація. І ми повинні чесно визначити цю ситуацію. Інакше ми не зрозуміємо, чому поет, який ніколи не був політиком, ніколи не збирався вступати у політичну боротьбу, поет, котрий був послідовником і учнем Рільке, поет-містик, що, можливо, був найбільш духовним поетом серед усіх поетів України ХХ століття, обрав собі дорогу, на якій його страчують як політичного повстанця. Чому він не міг зійти з цієї дороги, і чому інші не могли стати на цю дорогу.

Це питання надзвичайно важливе тому, що воно актуальне й сьогодні і буде актуальне завжди, в усі часи. Кожна історична драма завжди буде мати свого Христа, свого Юду, свого Пілата, який умиває руки, своїх апостолів, які перелякано відступають, а потім опам'ятовуються і

підіймають учення свого Вчителя. Кожна драма відбувається саме так. І вона безкінечна.

А щодо героїзації Василя Стуса? Знаєте, концтабори Советського Союзу і до війни і, особливо, після війни були переповнені переважно українцями. Їх було більш як 50%. Навіть тоді, коли я потрапив до табору — у 73-му році. Але то були зовсім різні люди. Було дуже багато тих, хто сидів „за війну“ — слабкі люди, які вибрали найлегшу дорогу, були й зовсім випадкові люди. І от у таборі раптом з'являється невідомий нікому поет, і одразу ж усі звертають увагу, що його страшенно цькують і переслідують. І поступово ті, хто оточує Стуса у таборі, починають розуміти, що є в цьому чоловікові щось таке, чого вони одразу не зрозуміли, що він абсолютно безкомпромісний. Він говорить з табірними начальниками так, наче для нього зовсім не існує їхня влада. Для нього існує влада вища, яка велить йому стояти прямо.

Під час перебування Стуса у лагері я не був поруч із ним — близьких друзів ніколи не відправляли в одні й ті ж табори. Тому я не міг зустрітися ні з Василем Стусом, ні з Іваном Світличним ні за яких умов. Отже, про перебування Стуса в неволі я суджу з того, що розповідає у своїй книзі „Українські силуети“ Михайло Хейфец та інші в'язні сумління.

Л.В.: — Хейфец зовсім не був причетний до українських ідей, але, відбуваючи покарання у таборі разом зі Стусом, оцінив його талант, вивчив вірші Стуса напам'ять і саме завдяки Хейфецу багато віршів з табірної поезії Стуса збереглися?

Є.С.: — Великою мірою так. І це дуже цікава ситуація. Хейфец — ленінградський журналіст, який у таборі познайомився з багатьма цікавими постатями. І особливу увагу звернув на Стуса. Хейфец навіть вивчив українську мову, щоб спілкуватися з поетом. І згодом він вивів Стуса як центральну постать у своїх „Українських силуетах“. В цьому розумінні Стусові пощастило — він зустрів у таборі людину, яка змогла оцінити його поезію (а це особливий дар — відчувати і розуміти поезію), яка зрозуміла його дивну для багатьох етику, що диктується законами неписаними, вищими.

Поет не міг виявляти якогось особливого героїзму в камері, де все було глухо й німо, де в будь-яку хвилину міг хтось увійти й тебе задушити. Ми ж не знаємо, чи не трапилося саме це зі Стусом у камері-одиночці, у Кучино, в зоні 36, яку тепер перетворено на музей. Це була необхідність — зберігати гідність до кінця. А в тих обставинах зберігати гідність можна було лише у протистоянні проти тих, хто тебе брутально топче. Отже, Стус був природним героєм, і поведив він себе відповідно до тих обставин. Звичайно, нерви в нього були розхитані і зіпсуті. На волі я його знав як людину дуже міцну. До 72-го року ми часто зустрічалися, часом грали в бадмінтон. Тоді це був чоловік міцної мускулатури, мені він видавався цілком здоровим, навіть атлетом. Згодом життя по тюрмах, етапах, засланнях так його покрутило, що він був геть скалічений.

Безумовно, Василь Стус був героєм, і його зовсім не треба героїзувати. Бо у нас тепер знаходиться дуже багато цуциків, які вискакують на п'єдестал і вдають із себе левів. Стус же був людиною цільною до кінця. І я мушу сказати, що подібних людей я більше не зустрічав. Були на зонах праведники — люди, які вміли мовчати про свої болі і дбати про ближнього. От, скажімо, був такий чоловік Степан Мамчур з Волині, який помер при мені в 77-му році у таборі. Це був інший тип героя. Чоловік, який світив іншим. Але таких людей було небагато.

Л.В.: — Але давайте повернемося до основної теми нашої нинішньої розмови — Василь Стус і ситуація, яка існувала в Україні тоді і яка склалася тепер.

Я зрозуміла, що головна ідея вашого виступу полягала в тому, що відпущення гріхів тим людям, які не покалися, було би страшним блюзнірством стосовно до Стуса і всіх тих, хто загинув, відстоюючи правду.

Є.С.: — З приводу колективної відповідальності і колективного гріха я би сказав, що це те саме, що колективний блуд і колективне згвалтування. Світ цього не визнає. Якщо бидло йде в хлів, то воно йде колективно. Але коли виділяється особистість людська, то ця людина відповідальна за все. І те, що я зробив, — завжди зі мною. І коли я переступив, то цей переступ є зі мною і я не повинен цього

приховувати. А чому той, хто сидить 10 років — сидить за переступ, а я — ні? Адже зараз сидять сотні й тисячі людей. Отже, є закон, який карає злочин, і не тільки фізичний, але й моральний. Є закон злочину і закон кари.

Чому я зачепив питання суду над Василем Стусом? Звичайно, атмосфера, у якій ми тоді існували, була неймовірно жорстокою. Звичайно, Василя Стуса не можна було врятувати. Але на цьому процесі всі засвітилися, і кожен обрав свою дорогу. І я тут зупинився на тій ролі, яку відіграв у тому процесі адвокат Віктор Медведчук, який раніше був приставлений адвокатом до Литвина, а потім і до Стуса. По-перше, я повинен сказати, що тоді був спеціальний допуск до політичних справ і деяким відважним адвокатам, як, скажімо, Діні Камінській чи Калістратовій у Москві, його не давали.

В.Л.: — Тобто влада добре знала, що ці люди не зможуть за будь-яких умов піти проти правди?

Є.С.: — Так, за будь-яких обставин знаходяться люди, які відстоюють правду. Коли ж Стус зустрівся з призначеним йому адвокатом, то відразу відчув, що Медведчук є людиною комсомольського агресивного типу, що він його не захищає, не хоче його розуміти і, власне, не цікавиться його справою. І Стус відмовився від цього адвоката. Адвокат, від якого відмовився його підзахисний, тим самим є уневажений. Він не може вести справу, якщо у нього є поняття про професійну честь. Але Медведчук виступив на процесі всупереч підзахисному і почав свою промову так: „За всі свої злочини Стус заслуговує на покарання.“. Все це потрапило в самвидавівський правозахисний журнал „Хроника текущих событий“, який видавався у Москві. Там була представлена позиція й інших учасників цього процесу. Зокрема, хоробрі виступи на захист Василя Стуса Михайлини Коцюбинської і Світлани Кириченко. І навіть було зафіксовано, що Василь Стус продекламував їм Лермонтова: „И вы не смаете всей вашей черной кровью поэта праведную кровь.“. Цілком зрозуміло, що все це якоюсь мірою було екраном, на якому кожен мав побачити себе.

І ми не маємо права сьогодні не знати цього факту. Кожна культурна

нація має великими літерами записати всю історію свого замученого поета.

В.Л.: — Пане Євгене, сьогодні ви розповіли про те, що один із нинішніх лідерів нашої держави — Віктор Медведчук — був адвокатом Василя Стуса, від якого поет відмовився. Та, попри це, Медведчук все ж виступив на суді і почав свою промову зі слів про те, що Василь Стус є злочинцем — у такий спосіб він „обороняв“ свого підзахисного, хоча ми знаємо, що навіть убивць, за якими визнано злочин, адвокати захищають. І те, що ви оприлюднюєте цей факт, зовсім не зведення рахунків. Це просто дотримання справедливості — той Божий закон, з яким має жити й відроджуватися суспільство.

Є.С.: — Хіба може йти мова про якесь зведення рахунків? Суспільство має знати всі ці речі і на них вчитися. Я б міг зрозуміти, якби людина, яка вчинила те, що вчинив Віктор Медведчук, влаштувалася десь сторожем і намагалася втекти від світу зі своїм тяжким минулим. Це інша справа. Але коли ця людина — права рука Президента, коли вона претендує на пост Президента України, то це означає, що така людина проповідує логіку і мораль антистусівську, вона хоче утвердитися такою, якою вона була і є. І тому треба, щоб люди знали всю правду. Суспільство має знати своїх героїв і своїх відступників.

Л.В.: — Пане Євгене, ми закінчуємо нашу дуже складну, тяжку і, я думаю, дуже відповідальну розмову. Розмову, у якій ви, передусім, наголосили на тому, що лише тоді суспільство зможе жити і вижити, коли існуватиме воно за Божими законами. Коли будуть відомі й оцінені всі постаті в цій одвічній драмі — Христа, Юди, Пілата — праведників і відступників, мучеників і їхніх катів. Що б ви хотіли сказати нашим слухачам наостанок?

Є.С.: — Я хотів би сказати, що зараз у нас немає іншого вибору. Наше суспільство деградувало за роки незалежності — і в економічному, і в моральному відношенні. І в нас є лише одна дорога до світу, який має нас сприйняти. Це відкрите лице, це прийняття європейських, загальнолюдських цінностей, це прийняття правди, прийняття вимог

прозорості, одвертості, прийняття суворого закону, який зобов'язує кожного.

Андрій Сахаров

НОБЕЛІВСЬКА ЛЕКЦІЯ.

1 грудня 1975 року

Високоповажні члени Нобелівського комітету!
Високоповажні пані та панове!

Мир, прогрес, права людини - ці три цілі нерозривно пов'язані, не можна досягти якої-небудь однієї з них, нехтуючи іншими. Такою є головна думка, яку я хочу відобразити в цій лекції.

Я глибоко вдячний за присудження мені високої, хвилюючої нагороди - Нобелівської премії Миру - і за надану можливість виступити сьогодні перед вами. Я з особливим задоволенням сприйняв формулювання Комітету, в якому наголошено на роль захисту прав людини як єдиної міцної основи для справжнього і довговічного міжнародного співробітництва. Ця думка здається мені дуже важливою. Я переконаний, що міжнародна довіра, взаєморозуміння, роззброєння та міжнародна безпека немислимі без відкритості суспільства, свободи інформації, свободи переконань, гласності, свободи поїздок і вибору країни проживання. Я переконаний також, що свобода переконань, поряд з іншими громадянськими свободами, є основою науково-технічного прогресу і гарантією від використання його досягнень на шкоду людству, тим самим - основою економічного і соціального прогресу, а також є політичною гарантією можливості ефективного захисту соціальних прав. У такий спосіб я захищаю тезу про первісне, визначальне значення громадянських і політичних прав у формуванні долі людства. Ця точка зору істотно відрізняється від широко поширених марксистських, а також від технократичних концепцій, згідно з якими визначальне значення мають саме матеріальні чинники, соціальні та економічні права. (Сказане

не означає, звичайно, що я в будь-якій мірі заперечую значення матеріальних умов життя людей.)

Всі ці тези я збираюся відобразити в лекції і особливо зупинитися на деяких конкретних проблемах порушення прав людини, вирішення яких видається мені необхідним і терміновим.

Відповідно до цього плану обрано назву лекції: «Мир, прогрес, права людини». Це, звичайно, свідомо паралель до назви моєї статті 1968 року «Роздуми про прогрес, мирне співіснування і інтелектуальну свободу», багато в чому близькою за своєю спрямованістю за застереженнями, що у ній містяться.

Є багато ознак того, що починаючи з другої половини XX століття людство вступило в особливо відповідальний, критичний період своєї історії.

Створена ракетно-термоядерна зброя, здатна, в принципі, знищити все людство, - це найбільша небезпека сучасності. Завдяки економічним, промисловим і науковим досягненням незрівнянно небезпечнішими стали також так звані звичайні види озброєння, не кажучи вже про хімічну і бактеріологічну.

Безсумнівно, успіхи промислового і науково-технічного прогресу є головним чинником подолання бідності, голоду і хвороб; але вони одночасно призводять до загрозливих змін у навколишньому середовищі, до виснаження ресурсів. Людство таким чином зіткнулося з грізною екологічною небезпекою.

Швидкі зміни традиційних форм життя призвели до некерованого демографічного вибуху, особливо потужному в країнах третього світу. Зростання населення створює надзвичайно важкі економічні, соціальні та психологічні проблеми вже зараз і невідворотно загрожує значно серйознішими небезпеками в майбутньому. У багатьох країнах, особливо в Азії, Африці, Латинській Америці, брак продовольства продовжує залишатися постійною умовою життя сотень мільйонів людей, приречених з моменту народження на злиденне напівголодне існування. При цьому прогнози на майбутнє, незважаючи на безсумнівні успіхи «зеленої революції», є тривожними, а на думку багатьох фахівців - трагічними.

Але і в розвинених країнах люди стикаються з дуже серйозними проблемами. Серед них - важкі наслідки непомірної урбанізації,

втрата соціальної і психологічної стійкості суспільства, безперервна виснажлива гонка моди і надпродукції, скажений, шалений темп життя і його змін, зростання числа нервових і психічних захворювань, відрив все більшого числа людей від природи і нормального, традиційного людського життя, руйнування сім'ї та простих людських радощів, занепад морально-етичних засад суспільства і ослаблення почуття мети і свідомості життя. На цьому тлі виникають численні потворні явища - зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, тероризму і т. п. Насувається виснаження ресурсів Землі, загроза перенаселення, багаторазово поглиблені міжнародними політичними і соціальними проблемами, починають все сильніше тиснути на життя також і в розвинених країнах, позбавляючи (або загрожуючи позбавити) багатьох людей достатку, зручності і комфорту, що стали вже звичними.

Однак найістотнішу, визначальну роль в проблематиці сучасного світу відіграє глобальна політична поляризація людства, що розділила його на так званий перший світ (умовно назвемо його «західний»), другий (соціалістичний), третій (країни, що розвиваються). Дві найбільших соціалістичних держави фактично стали ворогуючими тоталітарними імперіями з непомірною владою єдиної партії і держави над усіма гранями життя своїх громадян і з величезним експансіоністським потенціалом, які прагнуть підпорядкувати своєму впливу великі райони земної кулі. При цьому одна з цих держав - КНР - знаходиться поки на відносно низькому рівні економічного розвитку, а інша - СРСР, - використовуючи унікальні природні ресурси, пройшовши через десятиліття нечуваних лих і перенапруги всіх сил народу, досягла в цей час величезної військової могутності і високого (хоча й одностороннього) економічного розвитку. Але і в СРСР рівень матеріального життя населення низький, а рівень громадянських свобод нижче навіть, ніж у малих соціалістичних країнах. Дуже складні загальносвітові проблеми пов'язані також з «третім світом», з його відносною економічною пасивністю, що поєднується зі зростаючою міжнародною політичною активністю.

Ця поляризація багаторазово підсилює і без того дуже серйозні небезпеки, що нависли над світом, - небезпеки термоядерної загибелі, голоду, отруєння середовища, виснаження ресурсів,

перенаселення, дегуманізації. Обговорюючи весь цей комплекс невідкладних проблем і протиріч, слід перш за все сказати, що, на моє переконання, будь-які спроби уповільнити темп науково-технічного прогресу, повернути назад урбанізацію, заклики до ізоляціонізму, патріархальності, до відродження на основі звернення до здорових національних традицій минулих століть - нереалістичні. Прогрес неминучий, його припинення означало б загибель цивілізації.

Ще не так давно люди не знали мінеральних добрив, машинної обробки землі, отрутохімікатів, інтенсивних методів землеробства. Є голоси, що закликають повернутися до більш традиційних і, можливо, більш безпечних форм землеробства. Але чи можливо здійснити це в світі, де і зараз сотні мільйонів людей страждають від голоду? Безсумнівно, навпаки, необхідна подальша інтенсифікація і поширення її на весь світ, на все, що розвивається. Не можна відмовитися від все більш широкого застосування досягнень медицини і від розширення досліджень у всіх її галузях, у тому числі і в таких, як бактеріологія і вірусологія, нейрофізіологія, генетика людини і генохірургія, незважаючи на потенційні небезпеки зловживання і небажаних соціальних наслідків деяких із цих досліджень. Те ж саме стосується досліджень у галузі створення систем імітації інтелекту, досліджень у галузі управління масовою поведінкою людей, створення єдиних загальносвітових систем зв'язку, систем збору і зберігання інформації тощо. Цілком очевидно, що в руках безвідповідальних бюрократичних установ, що діють під покровом секретності, - всі ці дослідження можуть виявитися надзвичайно небезпечними, але в той же час вони можуть стати вкрай важливими і необхідними для людства, якщо їх здійснювати під контролем гласності, обговорення, наукового соціального аналізу. Не можна відмовитися від все більш широкого використання штучних матеріалів, синтетичної їжі, від модернізації всіх сторін побуту людей. Не можна відмовитися від зростаючої автоматизації та збільшення промислового виробництва, незважаючи на пов'язані з цим соціальні проблеми.

Не можна відмовитися від будівництва все потужніших теплових і атомних електростанцій, від досліджень у галузі керованої термоядерної реакції, оскільки енергетика - одна з основ цивілізації. Я дозволю собі згадати в зв'язку з цим, що 25 років тому мені

разом із моїм учителем, лауреатом Нобелівської премії з фізики Ігорем Євгеновичем Таммом, довелося стояти у витoku досліджень керованої термоядерної реакції в нашій країні. Зараз ці напрацювання набули величезного розмаху, досліджуються найрізноманітніші напрямки, від класичних схем магнітної термоізоляції до методів з використанням лазерів.

Не можна відмовитися від розширення робіт з освоєння навколоземного космосу і з дослідження далекого космосу, в тому числі, від спроб прийому сигналів від позаземних цивілізацій, - шанси на успіх таких спроб, імовірно, малі, але зате наслідки успіху можуть бути грандіозними.

Я назвав лише деякі приклади, їх можна помножити. Насправді всі головні сторони прогресу тісно пов'язані між собою, жодну з них не можна скасувати, не ризикуючи зруйнувати всю будову цивілізації, - прогрес неподільний. Але особливу роль у механізмі прогресу відіграють інтелектуальні, духовні чинники. Недооцінка цих факторів, що особливо поширена в соціалістичних країнах, можливо під впливом вульгарних ідеологічних догм офіційної філософії, може призвести до перекручення шляхів прогресу або навіть до його припинення, до застою. Прогрес можливий і безпечний лише під контролем Розуму. Найважливіша проблема охорони середовища - один із прикладів, де особливо зрозуміла роль гласності, відкритості суспільства, свободи переконань. Тільки часткова лібералізація, що настала в нашій країні після смерті Сталіна, зробила можливими пам'ятні всім нам публічні дискусії першої половини шістдесятих років з цієї проблеми, але ефективно її рішення вимагає подальшого посилення громадського і міжнародного контролю. Військові застосування досягнень науки, роззброєння та контроль над ним - інша настільки ж критична сфера, де міжнародна довіра залежить від гласності і відкритості суспільства. Згаданий приклад управління масовою поведінкою людей, при своїй зовнішній екзотичності, теж цілком актуальний вже зараз.

Свобода переконань, наявність освіченої громадської думки, плюралістичний характер системи освіти, свобода преси та інших засобів інформації - всього цього дуже бракує в соціалістичних країнах внаслідок властивого їм економічного, політичного і

ідеологічного монізму. Тим часом ці умови життєво необхідні не тільки для уникнення зловживань прогресом, свідомих і з невігластва, але і для його підтримки. Особливо важливо, що тільки в атмосфері інтелектуальної свободи можлива ефективна система освіти і творчої спадкоємності поколінь. Навпаки ж, інтелектуальна несвобода, влада нудної бюрократії, конформізм, руйнуючи спочатку гуманітарні галузі знання, літературу і мистецтво, неминуче призводять потім до загального інтелектуального занепаду, бюрократизації та формалізації всієї системи освіти, до занепаду наукових досліджень, зникнення атмосфери творчого пошуку, до застою і розпаду .

Зараз, у поляризованому світі, тоталітарні країни завдяки детанту здобули можливість своєрідного інтелектуального паразитизму, - і, схоже, якщо не відбудеться тих внутрішніх зрушень, про необхідність яких всі ми думаємо, скоро їм доведеться стати на цей шлях. Один із можливих результатів детанту саме такий. Якщо це станеться, вибухонебезпечність загальносвітової ситуації може тільки зрости. Світу життєво необхідне всебічне співробітництво між країнами Заходу, соціалістичними країнами і країнами, що розвиваються, включаючи обмін знаннями, технологією, торгівлю, економічну, зокрема продовольчу, взаємодопомогу. Але ця співпраця має відбуватися на основі довіри відкритих товариств, як кажуть, із відкритою душею, на основі істинного рівноправ'я, а не на основі страху демократичних країн перед їх тоталітарними сусідами. Співпраця в цьому останньому випадку означала б просто спробу задарувати, задобрити моторошного сусіда. Але подібна політика завжди є лише відтермінуванням біди, яка незабаром повертається в інші двері зі збільшеними вдсятеро силами, це просто новий варіант мюнхенської політики. Стійкий успіх детанта можливий тільки, якщо з самого початку він супроводжується невпинною турботою про відкритість усіх країн, про збільшення рівня гласності, про вільний обмін інформацією, про неодмінне дотримання всіма країнами цивільних і політичних прав - коротше кажучи, при доповненні розрядки в матеріальній сфері роззброєння та торгівлі розрядкою в духовній, ідеологічній сфері. Про це чудово сказав президент Франції Жискар д'Естен під час свого візиту в Москву. Щоправда, варто було пережити закиди деяких недалекоглядних прагматиків із числа

його співвітчизників заради того, аби підтримати найважливіший принцип!

Перш ніж перейти до обговорення проблем роззброєння, я хочу скористатися можливістю і ще раз нагадати деякі свої пропозиції загального характеру. Це, перш за все, ідея створення під егідою ООН Міжнародного консультативного комітету з питань роззброєння, прав людини і охорони середовища. Комітету, згідно з моїм задумом, має бути надано право отримання обов'язкових відповідей від усіх урядів на його запити і рекомендації. Такий комітет став би важливим робочим органом для забезпечення загальносвітових дискусій і гласності з найважливіших проблем, від яких залежить майбутнє людства. Я чекаю підтримки та обговорення цієї ідеї.

Я також хочу підкреслити, що вважаю особливо важливим ширше використання військ ООН для купірування міжнародних і міжнаціональних збройних конфліктів. Я дуже високо оцінюю можливу і необхідну роль ООН, вважаючи її однією з головних надій людства на краще майбутнє. Останні роки - важкі, критичні для цієї організації. Я писав про це в книзі «Про країну і мир»; вже після її виходу в світ сумнозвісною подією було прийняття Генеральною Асамблеєю (причому майже без обговорення по суті) резолюції, яка оголосила сіонізм формою расизму і расової дискримінації. Всі неупереджені люди знають, що сіонізм - це ідеологія національного відродження єврейського народу після двох тисяч років розсіювання, і що ця ідеологія не спрямована проти інших народів. Ухвалення подібної резолюції, на мою думку, завдало удару престижу ООН. Незважаючи на подібні факти, часто породжувані відсутністю почуття відповідальності перед людством у керівників деяких молодих членів ООН, я все ж вірю, що рано чи пізно ООН зуміє грати в житті людства гідну роль, відповідно до цілей Статуту.

Переходжу до однієї з центральних проблем сучасності - до роззброєння. Я детально виклав свою позицію в книзі «Про країну і мир». Необхідне зміцнення міжнародної довіри, досконалий контроль на місцях силами міжнародних інспекційних груп. Усе це неможливо без розширення розрядки на сферу ідеології, без збільшення відкритості суспільства. У цій же книзі я наголосив на необхідності міжнародних угод про обмеження поставок зброї іншим державам,

припинення нових розробок систем зброї за спеціальною угодою, угоди про заборону секретних робіт, усунення чинників стратегічної нестійкості, зокрема заборона роздільних боеголовок.

Як же я уявляю собі ідеальну загальносвітову угоду про роззброєння в технічному плані?

Я думаю, що такій угоді має передувати офіційна (не обов'язково відразу відкрита) заява про обсяг усіх видів військового потенціалу (від запасів термоядерних зарядів до прогнозів контингентів військовозобов'язаних), із зазначенням приблизної умовної розбивки по районах потенційної конфронтації. Угода повинна передбачати в якості першого етапу ліквідацію переваг однієї сторони над іншою окремо для кожного стратегічного району і для кожного виду військового потенціалу (звичайно, це тільки схема, від якої неминуче будуть деякі відхилення). Таким чином, буде виключено, по-перше, що угода в одному стратегічному районі (скажімо, в Європі) буде використана для посилення військових позицій в іншому районі (скажімо, на радянсько-китайському кордоні), і, по-друге, виключені можливі несправедливості через труднощі кількісно зіставити значимість різних видів потенціалу (наприклад, важко сказати, скільком зенітним установкам проти ракетної оборони еквівалентний один крейсер, тощо). Наступним етапом скорочення озброєнь має бути пропорційне скорочення одночасно для всіх країн і всіх стратегічних районів. Така формула «збалансованого» двоетапного скорочення озброєнь забезпечить безперервну безпеку кожної країни, безперервну рівновагу сил в кожному районі потенційної конфронтації і одночасно радикальне вирішення економічних і соціальних проблем, породжуваних мілітаризацією. Протягом багатьох десятиліть варіанти подібного підходу висувалися різними експертами та державними діячами, проте до цих пір успіх дуже незначний. Але я сподіваюся, що зараз, коли людству реально загрожує загибель у вогні термоядерних вибухів, розум людей не допустить цього результату. Радикальне збалансоване роззброєння дійсно необхідне і, можливо, як частина багатостороннього і складного процесу вирішення загрозливих, невідкладних світових проблем. Та нова фаза міждержавних відносин, яка отримала назву розрядки, або детанта, і, ймовірно, має своїм кульмінаційним пунктом нараду

в Гельсінкі, в принципі, відкриває певні можливості просування в цьому напрямку.

Заключний акт наради в Гельсінкі особливо привертає нашу увагу тим, що в ньому вперше офіційно відображений той комплексний підхід до вирішення проблем міжнародної безпеки, який видається єдино можливим; в акті містяться глибокі формулювання про зв'язок міжнародної безпеки із захистом прав людини, свободи інформації та свободи пересування і важливі зобов'язання країн-учасниць, що гарантують ці права. Очевидно, звісно, що мова йде не про гарантований результат, а саме про нові можливості, які можуть бути реалізовані лише в результаті тривалої планомірної роботи з єдиною і послідовною позицією всіх країн-учасниць, особливо демократичних країн.

Це стосується, зокрема, проблеми прав людини, якій присвячена остання частина лекції. У нашій країні, про яку я тепер здебільшого говоритиму, за місяці, що минули після наради в Гельсінкі, взагалі не відбулося будь-якого істотного поліпшення в цьому напрямку; в окремих же питаннях прослідковуються навіть спроби прихильників жорсткого курсу «закрутити гайки».

Все в тому ж стані знаходяться важливі проблеми міжнародного інформаційного обміну, свободи вибору країни проживання, поїздок для навчання, роботи, лікування, просто туризму. Щоб конкретизувати це твердження, я зараз наведу деякі приклади - не в порядку їх важливості і не прагнучи до повноти.

Ви все знаєте краще, ніж я, що діти, скажімо, з Данії можуть сісти на велосипеди і весело доїхати до Адріатики. Ніхто не побачить в них «малолітніх шпигунів». Але радянські діти цього не можуть! Ви самі можете подумки розвинути цей приклад (і всі нижченаведені) на безліч аналогічних ситуацій.

Ви знаєте, що Генеральна Асамблея під тиском соціалістичних країн прийняла рішення, що обмежує свободу телевізійного мовлення із супутників. Я думаю, що зараз, після Гельсінкі, є всі підстави для його перегляду. Для мільйонів радянських громадян це дуже важливо і цікаво.

В СРСР якість протезів для інвалідів вкрай низька. Але жоден радянський інвалід, навіть маючи виклик від іноземної фірми, не

може виїхати за цим викликом за кордон.

У радянських газетних кіосках не можна купити некомуністичні зарубіжні газети, та й комуністичні продаються далеко не кожен номер. Навіть такі інформаційні журнали, як «Америка», вкрай дефіцитні і продаються в незначній кількості кіосків, а розходяться миттєво і зазвичай з «навантаженням» неходових видань.

Кожен охочий емігрувати з СРСР повинен мати виклик від близьких родичів. Для багатьох це нерозв'язна проблема, наприклад для 300 тисяч німців, які бажають виїхати в ФРН (до того ж квота на виїзд становить для німців всього 5 тисяч осіб на рік, тобто виїзд розпланований на 60 років!). За цим - величезна трагедія. Особливо трагічним є становище осіб, які бажають з'єднатися з родичами в соціалістичних країнах, - за них нікому заступитися, і свавілля влади не знає меж.

Свобода пересування, вибору місця роботи і проживання продовжує порушуватися для мільйонів колгоспників, продовжує порушуватися для сотень тисяч кримських татар, які 30 років тому були жорстоко виселені з Криму і до сих пір позбавлені права повернутися на рідну землю.

Заключний акт наради в Гельсінкі знову підтвердив принципи свободи переконань. Але потрібна велика і наполеглива боротьба, щоб ці положення акту мали не тільки декларативне значення. В СРСР багато тисяч людей сьогодні переслідуються за переконання в судовому та позасудовому порядку - за релігійні вірування і бажання виховувати своїх дітей в релігійному дусі; за читання і поширення (часто просте ознайомлення одного-двох чоловік) небажаної владі літератури, зазвичай абсолютно легальної відповідно до демократичних норм, наприклад релігійної; за спробу покинути країну; особливо важлива в моральному плані проблема переслідування осіб, які страждають за захист інших жертв несправедливості, за прагнення до гласності, зокрема за поширення інформації про суди, про переслідування за переконання, про умови місць ув'язнення.

Нестерпно думати, що зараз, коли ми зібралися для святкової церемонії в цьому залі, сотні і тисячі в'язнів совісті страждають від важкого багаторічного голоду, від майже повної відсутності в їжі білків і вітамінів, від відсутності ліків (вітаміни і ліки заборонено

пересилати в місця позбавлення волі) , від непосильної роботи, тремтять від холоду, вологості та виснаження в напівтемних карцерах, змушені вести невпинну боротьбу за свою людську гідність, за переконання, проти машини «перевиховання», а фактично - зламу їх душі. Особливості системи місць позбавлення волі ретельно приховуються, десятки людей страждають за її викриття - це найкращий доказ реальності звинувачень на її адресу. Наше почуття людської гідності вимагає негайної зміни цієї системи для всіх ув'язнених, якими б винними вони не були. Але що сказати про муки невинних? Найстрашніше ж - пекло спецпсихлікарень Дніпропетровська, Сичівки, Благовещенська, Казані, Черняхівська, Орла, Ленінграда, Ташкента ...

Я не можу сьогодні розповідати конкретні судові справи, конкретні долі. Є велика література (я звертаю тут вашу увагу на видання видавництва «Хроніка-прес» в Нью-Йорку, що передруковує, зокрема, радянський самвидавчий журнал «Хроніка поточних подій» і видає аналогічний інформаційний бюлетень). Я просто назву тут, в цьому залі, імена деяких відомих мені в'язнів. Як вже ви чули вчора, я прошу вас вважати, що всі в'язні совісті, всі політв'язні моєї країни поділяють зі мною честь Нобелівської премії Миру.

Ось деякі відомі мені імена: Плющ, Буковский, Глузман, Мороз, Марія Семенова, Надія Світлична, Стефанія Шабатура, Ірина Калинець-Стасів, Ірина Сенік, Нійоле Садунайте, Анаїт Карапетян, Осипов, Кронід Любарський, Шумук, Вінс, Румачик, Хаустов, Суперфін, Паулайтіс, Сімутіс, Караванський, Валерій Марченко, Шухевич, Павленков, Черноглаз, Абанькін, Сусленський, Мешенер, Світличний, Сафронов, Роде, Шакіров, Хейфец, Афанасьєв, Мо-Хун, Бутман, Лук'яненко, Огурцов, Сергієнко, Антонюк, Лупинос, Рубан, Плахотнюк, Ковгар, Белов, Ігрунов, Солдатов, Мяттик, Юшкевич, Кійренд, Здоровий, Товмасян, Шахвердян, Загробян, Айрікян, Маркосян, Аршакян, Міраускас, Стус, Сверстюк, Кандиба, Убожко, Романюк, Воробйов, Гель, Пронюк, Гладко, Мальчевський, Гражіс, Пришляк, Сапеляк, Калинець, Супрій, Вальдман, Демидов, Бернічук, Шовковий, Горбачов, Верхів, Турик, Жукаускас, Сеньків, Гриньків, Навасардян, Саартс, Юрій Вудка, Пуце, Давидов, Болонкин, Лісовий, Петров, Чекалін, Городецький, Чорновіл, Балахонов, Бондар,

Калиниченко, Коломін, Плумпа, Яугяліс, Федосєєв, Осадчий, Будулак-Шаригін, Макаренко, Малкін, Штерн, Лазар Любарський, Фельдман, Ройтбурт, Школяр, Мурженко, Федоров, Димшиц, Кузнецов, Менделевич, Альтман, Пенсон, Хнох, Вульф Залмансон, Ізраїль Залмансон і багато, багато інших. У несправедливому засланні - Анатолій Марченко, Нашпіц, Ципльонок. Очікують суду - Мустафа Джемільєв, Ковальов, Твердохлібов. Я не міг назвати всіх відомих мені в'язнів через брак місця, ще більше я не знаю чи не маю під рукою довідки. Але подумки я маю на увазі всіх і всіх не названих явно прошу вибачити мене. За кожним названим і неназваним іменем - важка і героїчна людська доля, роки страждань, роки боротьби за людську гідність.

Кардинальне рішення проблеми переслідування за переконання - звільнення на основі міжнародної угоди, можливо - рішення Генеральної Асамблеї ООН, всіх політв'язнів, всіх в'язнів совісті в тюрмах, таборах і психіатричних лікарнях. У цій пропозиції немає ніякого втручання у внутрішні справи будь-якої країни, - адже воно рівномірно поширюється на всі країни, на СРСР, Індонезію, Чилі, ПАР, Іспанію, Бразилію, на всі інші країни, і тому, що захист прав людини проголошений Загальною декларацією ООН як міжнародна, а не внутрішня справа. Заради цієї великої мети не можна шкодувати сил, яким би довгим не був шлях, - а що він довгий, це ми бачили під час останньої сесії ООН. США на цій сесії внесли пропозицію про політичну амністію, але потім зняли її після спроби низки країн надто (на думку делегації США) розширити межі амністії. Я шкодую про те, що сталося. Але зняти проблему не можна. І я глибоко переконаний, що краще звільнити певну кількість людей в чомусь винних, ніж тримати в ув'язненні і кувати тисячі невинних.

Не відмовляючись від кардинального рішення, сьогодні ми повинні боротися за кожну людину окремо, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини - від цього залежить дуже багато в нашому майбутньому. Прагнучи до захисту прав людей, ми повинні виступати, на моє переконання, в першу чергу як захисники невинних жертв чинних у різних країнах режимів, без вимоги розтрощення і тотального осуду цих режимів. Потрібні реформи, а не революції. Потрібно гнучке, плюралістичне і толерантне суспільство,

яке втілює в собі дух пошуку, обговорення і вільного, недогматичного використання досягнень всіх соціальних систем. Що це - розрядка? конвергенція? - справа не в словах, а в нашій рішучості створити краще, більш добре суспільство, кращий світовий лад.

Тисячоліття тому людські племена проходили суворий відбір на виживання, і в цій боротьбі було важливо не тільки вміння володіти кийком, а й здатність до розуму, до збереження традицій, здатність до альтруїстичної взаємодопомоги членів племені. Сьогодні все людство складає подібний іспит. У нескінченному просторі повинні існувати багато цивілізацій, в тому числі розумніші, більш «вдалі», ніж наша. Я захищаю також космологічну гіпотезу, згідно з якою космологічний розвиток Всесвіту повторюється в основних своїх рисах нескінченне число разів. При цьому інші цивілізації, в тому числі більш «вдалі», повинні існувати нескінченне число разів на «попередніх» і «наступних» відносно нашого світу сторінках книги Всесвіту. Але все це не повинно применшити нашого священного прагнення саме в цьому світі, де ми, як спалах в темряві, виникли на одну мить з чорного небуття несвідомого існування матерії, здійснити вимоги Розуму і створити життя, гідне нас самих і Цілі, яку ми важко вгадуємо.

Мирослав Маринович

ВИ НЕ СМІЄТЕ НЕ МАТИ ПОЛІТИЧНОГО ГОЛОСУ

17 лютого 2018 року

Звернення до учасників Форуму активної молоді, який під гаслом “Ти потрібен Україні”.

Я дуже добре розумію, що таке бути простим галичанином. Я закінчив Львівську політехніку. Ну, і був собі нормальним хлопцем... КДБ мене зробив дисидентом. Спершу вони почули про мене від одного інформатора, який сказав, що я поширюю в гуртожитку різні антирадянські речі. Викликали і сказали: якщо я не стану

інформатором у відповідь, то буду виключений з інституту. І починав я зі звичайного такого галицького, як всі починають: “Та що? Та я не знаю. Та я не вмію”. Я був абсолютно не готовий до боротьби з КДБ — але саме тому, що КДБ так хотів мене зламати, я не дався. “Врешті скінчилося тим, — продовжує Мирослав Маринович, — що на п’ятому курсі разом з друзями-киянами я був біля пам’ятника Шевченкові 22 травня... А це був єдиний день, коли не можна було підходити до пам’ятника, бо ти тоді підписувався під тим, що ти — націоналіст. Ми підійшли, поклали квіти до пам’ятника, і мене взяли на летовищі в міліцію. І тоді мені сказали: “Имейте в виду: хто не с нами, тот против нас”. І я їм сказав тоді: “Добре, я буду проти вас”. Дотепер не розумію, звідки це... То, певно, молодість дає таку спроможність поставити питання руба. Сьогодні я би сказав: “Ви знаєте, з одного боку — так, з іншого боку — так”. А тоді просто сказав: “Добре, я буду проти вас”.

Я дякую Богу за те, що він дав мені можливість вибирати те, що засноване на добрі. Я не мав якихось особливих філософських підготовок, щоби знати такі речі. Це радше інстинкт працював. І коли треба було вибирати, чи вступати в Гельсінську групу, чи ні — це теж було дуже цікаво. Йшли ми з моїм приятелем Миколою Матусевичем по Києву, а назустріч нам — Оксана Яківна Мешко. Вона була бранкою ще беріївських таборів. І каже: “О, хлопці, добре, що я вас побачила. Ми організуємо групу Гельсінську в Києві. Нам потрібні молоді хлопці, бо ми всі вже старші. Якщо зважитеся, приїжджайте завтра до Конча-Заспи, до Миколи Даниловича Руденка”. І побігла. Ми йдемо, ошелешені від цієї пропозиції. Починаємо аналізувати, зважувати. Дуже добре розуміємо, що це — арешт. Рано чи пізно. Бо в тих умовах не було інакше. А з іншого боку питання постало так: “Сказати собі, що я боюся, не піду, буду десь ховатися — то не для нас”. І ми пішли. І знаєте, що мене вражає: у той день, коли я прийняв найважливіше рішення мого життя, я прокинувся з відчуттям, що це є абсолютний будень. Мене вражає філософія цього моменту. Бо і ніхто з вас не знає, в який день ви приймете найважливіше рішення свого життя. І важливо бути готовим до того, щоби всупереч всяким обставинам сказати: я буду на боці добра, я не буду боятися.

Я не можу сказати, що цей шлях був легкий. Були люди, які померли буквально на моїх очах. Скажімо, Олекса Тихий чи Валерій Марченко. Але я від жодного з них не чув: “Ах, який я був дурний, молоде життя собі занастив”. Від жодного. А в Олексі Тихого взагалі так світилися очі, що було несамовито гарно дивитися на нього, дивитися йому в очі і спілкуватися з ним.

Коли в таборі я писав перший свій есей, то вклав туди одне питання, яке турбувало там нас усіх. Якщо ми всі хочемо змін в Україні, то хто ці зміни має зробити? Моя перша табірна річ називається “Євангеліє від юродивого”. Юродивий — це той напівбожевільний, який у таборі говорить про любов, про християнські речі. У цьому есеї я поставив питання: а хто з нас може твердо сказати, що ці зміни маю творити не я? Я хочу повторити це питання вам. Зараз ми маємо Україну, яку треба все-таки далі міняти. Треба зробити роботу свого покоління. Хто це зробить? І хто вам сказав, що це будете не ви? Ніхто. Для українців дуже характерно думати: там є якісь “дяді”, які мають це зробити. Неправда. Мені страшенно подобається вислів британського аналітика Джеймса Шерра, який говорить, що різниця між Україною і Росією в тому, що Росія — це країна з сильною державою і слабким громадянським суспільством, а Україна — це країна зі слабкою державою і сильним громадянським суспільством. Отже, не чекаймо на державу.

Що відрізняє моє покоління від покоління вашого? Коли я це усвідомив, мав такий виразний світоглядний шок. Про це говорить багато дослідників, зокрема і Ярослав Грицак. Ви — мережеве покоління, покоління горизонталей. Ви — покоління, яке поважає себе, має почуття власної гідності і не дуже поспішає розчинятися у великих угрупованнях, де на чолі є хтось з косою чи без. Ви є люди, які люблять самі вирішувати свої проблеми. Це прекрасно.

Нам потрібне інше партійне будівництво. Таке, щоби залишало за людиною свободу її інтелектуального самовираження. Але що найважливіше? Нам треба подумати, що це означає цивілізаційно. Оссіру в Нью-Йорку і парасольковий студентський рух в Гонконгу, навіть “Арабська весна” — все мало одну й ту саму основу. Це були мережеві групи студентів... Фактично, це майданний принцип — курені, які діяли достатньо автономно, але з одною метою. Коли я

говорив у Вашингтоні про результати Майдану і подавав це як біду України, бо тут знову наша отаманщина, вони усміхнулися і сказали: ні, це загальносвітова картина, це цивілізаційна ознака. Але якщо так, то як відповісти на питання: як таке молоде покоління має віднайти свій політичний голос?

Ви не смієте не мати політичного голосу. Якщо сховаєтеся у своїй бульбашці, то дорослих дядь це буде страшенно задовольняти. Вони дуже хочуть, щоби ви там і залишалися. Але вони будуть встановлювати вам такі правила гри, в яких врешті-решт ця бульбашка лусне. І подивіться, що відбувається у Польщі. Відбувається саме це. Там було демократичне суспільство. Там молодь почувалася дуже розкуто, по-європейськи. Вони вже були навіть більшими європейцями, ніж європейці західні. І тут раптом приходить до влади партія, яка радикально міняє правила гри у суспільстві. Де є ті люди, які мали би заявити свій голос? Вони не мають механізмів. Вони не мають інструментів.

Я це питання не вирішу. Я не належу до покоління горизонталей. Для мене дуже природньо колись було думати про вертикальні структури. Ви є інші. Мусите знайти, яким чином вам озвучити свій голос. Якщо ви створите партію нового типу (маю на увазі партію, яка збереже вашу автономність, ідентичність і дасть можливість все-таки озвучити свій голос) — оце є завдання для вас дуже важливе.

І ще одне важливе завдання для вас. Пригадую, в середині 90-х я виступав в одній аудиторії і говорив про нашу вічну отаманщину, схильність до ворожнечі, про те, що це вічно шкодить нашій справі. Як приклад я наводив ворожнечу між бандерівцями і мельниківцями. На що один хлопець піднявся і каже: “Пане Мирославе, не повторюйте ви ту більшовицьку пропаганду. Не було аж такої ворожнечі. Були непорозуміння, різні тактики, але аж такої ворожнечі не було”. Це вже потім, прочитавши Шептицького, я побачив, що це все-таки неправда. Тоді ж я трошечки розгубився і думаю: може, я справді щось не до кінця розумію. Потім почався Майдан, а після нього тотальна боротьба між “ющенківцями” і “тимошенківцями”. Тоді я згадав ті слова і пошкробався в потилицю, думаючи: чого ж я так мало приділив уваги питанню ворожнечі? Минули роки. Прийшов новий Майдан, нова єдність, нова надія України. Після Майдану

що почалося? Знову війна всіх проти всіх. Знову ми ділимося і не знаємо, як розв'язати формулу єдності України. Тоді я занурився у Шептицького і знайшов колосальну цитату: “Не треба Україні інших ворогів, коли самі українці українцям є ворогами, які одне одного ненавидять і навіть не соромляться вже тієї ненависті. Як довго не буде між нами християнської єдності, так довго і найслабший супротивник буде від нас сильніший. Але не без страху доводиться нам самих себе спитати: чи не страждає організм нашого народу, якщо наш нарід можна організмом назвати, на якусь моральну гемофілію, яка спричинює те, що кожна найменша рана є неначе невиліковною?” Отже, це питання я ставлю до вас. Шептицький був дуже недурний чоловік. Якщо він зауважив цю гемофілію, якщо він зауважив цей ген, який сидить у нашому геномі — ген ворожнечі, то яким чином його долати? Це питання, яке ви маєте розв'язати. Бо якщо не розв'яжете, увійдете в число тих поколінь, які просто відтворили цю ворожнечу. Ну, і будемо мати чергові філіппіки в нашій історії про те, як “Боже, нам єдність подай”.

Мені пригадується розмова з “Товариством Лева” перед тим, як у Галичині взагалі почалися релігійні чи політичні рухи. Це одна з перших організацій українських, яка виникла під кінець Радянського Союзу. Його члени сказали мені про важливу рису своєї організації. Там були правила, що не можна зрадити один одного, не можна підвести, треба дотримуватися вірності. Хто зраджував, той відразу опинявся поза колом. Я вам пропоную, щоби ви взяли за руки і вміли творити разом осередки довіри. Бо без довіри нічого не зробите. Ви можете сьогодні вималювати прекрасні заходи, чудові заходи. Якщо ви не знайдете формули довіри між собою і незраджуваності, не будете мати успіху.

Людям здебільшого здається, що мораль не має значення. Це дуже постмодерний принцип. Він каже, що мораль — то щось таке приватне, вона не має суспільного значення. Але ми, члени Ініціативної групи “Першого грудня”, переконані, що всі проблеми, які є згори — політичні, економічні тощо — мають під собою основу з певних духовних, моральних характеристик. Якщо хочете змінити світ — змініть цінності. Якщо хочете змінити цінності — змініть себе.

ВІН ДЛЯ НЕЇ

Промова в ООН 2014

Я звертаюсь до вас тому, що потребуую вашої допомоги. Ми хочемо покінчити з нерівністю статей – і зробити все, щоб кожен долучився до цього. Це перша така кампанія в ООН: ми хочемо спробувати зарядити енергією якомога більше хлопців та чоловіків, аби ті допомагали відстоювати гендерну рівність. І ми не просто хочемо поговорити про це – а й зробити це відчутним. Півроку тому мене призначили послом доброї волі ООН. І що більше я розповідала людям про фемінізм – то більше усвідомлювала, що боротьба за права жінок часто сприймається як синонім ненависті до чоловіків. І якщо є щось, у чому я залізно впевнена – то це в тому, що так бути не повинно. За визначенням, фемінізм – це “віра в те, що чоловіки та жінки повинні мати однакові права й можливості. Це теорія політичної, економічної та соціальної рівності статей”.

Я почала замислюватись над гендерними стереотипами, коли у вісім років мене називали “владною” лише тому, що я хотіла ставити вистави, які ми влаштовували для своїх батьків – тоді як мої брати відмовлялися. Коли в 14 років певні види ЗМІ почали створювати довкола мене ореол сексуальності. Коли у 15 мої подружки залишали свої спортивні секції, тому що не хотіли виглядати “м’язистими”. Коли у 18 років мої друзі-хлопці виявились неспроможні висловлювати свої почуття. Я вирішила, що я феміністка – і це не було для мене чимось неприродним. Але мої недавні дослідження показали, що слово “фемінізм” стало непопулярним. Що я поповнила ряд жінок, чия риторика видається занадто різкою, агресивною, непривабливою і націленою проти чоловіків. Але чому це слово таке некомфортне?

Я з Британії та думаю, що це правильно, коли як жінка я отримую таку ж платню, як і мої колеги-чоловіки. Я думаю, що це правильно – самій вирішувати, що робити зі своїм тілом. Думаю, це правильно, коли жінки через мене, як посередника, залучені до процесу прийняття рішень у моїй країні. Думаю, це вірно, що я отримую

стільки ж поваги в суспільстві, як і чоловіки. Але, на жаль, можу сказати, що нема жодної країни у світі, яка гарантувала б жінкам усі ці права. Жодна країна світу не може заявити, що вона досягла рівності статей. Я сприймаю ці права як загальнолюдські, але ж я – з числа щасливчиків. Моє життя привілейоване, бо мої батьки не любили мене менше через те, що я донька. Моя школа не обмежувала мене тому, що я дівчина. Мої вчителі не вважали, що я не досягну стільки ж, як чоловіки, тому що одного дня я можу народити дитину. Всі ці люди – послі доброї волі, які зробили мене такою, якою я є тепер. Вони могли не знати цього, але вони і є найщирішими феміністами. І нам потрібно більше таких. Якщо ви досі не любите це слово – значення має не воно, а ідея та наміри, які за ним стоять. Тому що не всі жінки мають такі права, як маю я. Насправді і таких дуже мало. 1997-го Гіларі Клінтон зробила знамениту промову в Пекіні про права жінок. На жаль, багато з того, що вона хотіла змінити, досі є проблемами. Але найбільше мене вразило те, що лише третина її слухачів була чоловіками. Як ми можемо спричиняти зміни у світі, якщо до розмови запрошено лише одну його половину? Чоловіки – я хотіла б використати цю можливість, щоб запросити до діалогу й вас. Бо рівні права статей – це також і ваша проблема. Я була свідком того, що роль мого батька як, власне, батька, суспільство цінувало менше – хоча як дитина я потребувала його присутності так само, як і маминої. Я бачила молодих хлопців, які страждали від розумових хвороб і боялись просити про допомогу – адже так вони виглядатимуть менш “мужніми”. Мабуть, тому в Сполученому Королівстві самогубство є найпоширенішою причиною смерті чоловіків від 20 до 49 років. Від суїциду гинуть частіше, ніж від ДТП, раку й коронарної хвороби серця. Я бачила, як чоловіки ставали вразливими й невпевненими в собі через викривлене розуміння того, чим є успіх. Отже, чоловіки потерпають від браку рівності так само, як і жінки. Ми нечасто говоримо про те, як чоловіків обмежують гендерні стереотипи, але я бачу, що проблема існує. І якщо її прибрати, ситуація зміниться й для жінок – адже це логічний наслідок. Якщо чоловікам не доведеться бути агресивними для достойного сприйняття в суспільстві, жінкам не доведеться бути такими покірними. Якщо в чоловіків зникне потреба контролювати – жінкам не доведеться ставати контрольованими. І

чоловіки, й жінки мусять мати право бути чутливими. І чоловіки, й жінки повинні мати свободу бути сильними. Пора сприймати статі не як два протилежні набори ідеалів. Якщо ми припинимо визначати один одного за тим, чим ми не є й почнемо визначати за тим, ким ми ж справді – зможемо всі бути вільнішими. Саме для цього ООН і започаткувало нову ініціативу. Заради свободи.

Я хочу, щоб чоловіки усвідомили це. Щоб їхні доньки, сестри й матері змогли бути вільними від упереджень, і так само щоб їхні сини отримали дозвіл бути чутливими й людяними. Відновити в собі ті сторони особистості, які вони занедбали – і таким чином стати більш повними версіями себе. Ви, може, думаєте: що знає ця дівчина з “Гаррі Поттера”? Хто випустив її на цю сцену? Це хороше питання. Повірте мені, я задавала його й собі. І не впевнена, що маю досить розуміння, аби бути тут. Усе, що я знаю – це те, що мені болить ця проблема. І я хочу допомогти її вирішити. Після того, як я чимало побачила в якості посла доброї волі, й оскільки зараз маю шанс, я відчуваю себе зобов’язаною дещо додати.

Англійський політик Едмунд Бюрке сказав: “Усе, що треба для тріумфу зла – це щоб хороші люди нічого не робили”. Коли я нервувалась, виголошуючи цю промову, і в моменти сумнівів я твердо казала собі: хто ж, як не я. І коли, як не тепер. Якщо у вас з’являються схожі сумніви – сподіваюсь, ці слова допоможуть. Тому що в дійсності, якщо ми нічого не робитимемо – знадобиться 75 років, щоб платня чоловіків та жінок за одну й ту ж роботу зрівнялася. 15,5 мільйони дівчат у наступні 16 років вийдуть заміж іще зовсім дітьми. І з теперішніми темпами не раніше 2086 року всі дівчата з африканських сіл зможуть отримати середню освіту.

Якщо ви вірите в рівність – ви можете бути одним із тих мимовільних феміністів, про яких я казала. І за це я аплодую вам. Дякую.

**ВИСТУП В ООН 16-РІЧНОЇ
ПАКИСТАНСЬКОЇ АКТИВІСТКИ, ЯКА
ЗАХИЩАЄ ПРАВО ЖІНОК НА ОСВІТУ І
ЯКА ЗА СВОЇ ПЕРЕКОНАННЯ ЗАЗНАЛА
НАПАДУ ТАЛІБІВ.**

2013 рік

В ім'я Аллаха, Милостивого і Милосердного.

Почесний Генеральний секретар ООН пан Пан Гі Мун,
Шановний Президент Генеральної Асамблеї Вук Єремич
Почесний посланець ООН з питань глобальної освіти пан Гордон
Браун.

Шановні старші і мої дорогі брати і сестри;
Для мене честь знову виступити сьогодні, пройшло багато часу. Бути
тут з такими поважними людьми - великий момент в моєму житті.
Я не знаю, з чого почати свою промову. Я не знаю, яких слів могли
б очікувати від мене люди. Але, перш за все, я дякую Богові, за
волею якого ми всі рівні, і дякую кожному, хто молився про моє
якнайшвидше одужання і нове життя. Навіть не віриться, стільки
любові показали мені люди. Я отримала тисячі листівок з добрими
побажаннями і подарунки з усього світу. Дякую вам всім. Дякую
всім дітям, чії щирі слова підбадьорювали мене. Дякую старшим,
чий молитви зміцнювали мене.

Я хочу подякувати сестрам, лікарям і всім співробітникам госпіталів
в Пакистані, і Великобританії, і уряд ОАЕ, які допомогли мені
одужати і відновити сили. Я повністю підтримую пана Пан Гі
Муна, Генерального секретаря в його Першій Глобальній Освітньої
Ініціативи і роботу Спеціального посланця пана Гордона Брауна. Я
дякую їм обом також як лідерам. Вони продовжують надихати всіх

нас на дію.

Дорогі брати і сестри, пам'ятайте одну річ. Цей день, день Малали - не мій. Сьогоднішній день - день кожної жінки, кожного хлопчика і кожної дівчинки, які заговорили вголос про свої права. Сотні активістів-правозахисників і соціальних працівників не тільки говорять про права людини, а й ведуть боротьбу за освіту, світ, рівність, йдуть до мети. Тисячі людей були вбиті терористами, мільйони були поранені. Я лише одна з них.

І ось я стою тут ... Одна дівчина з багатьох.

Я говорю не для себе, але для всіх дівчат і хлопців.

Я говорю голосніше - не для того, щоб кричати, але для того, щоб ті, хто не має голосу, були почуті.

Ті, хто боролися за свої права:

своє право жити в світі.

своє право на звернення з гідністю.

своє право на рівність можливостей.

своє право бути освіченими.

Дорогі друзі, 9 жовтня 2012 року Талібан стріляв мені в обличчя, в лоб, зліва. Вони поранили і моїх друзів теж. Вони думали, що кулі змусять нас мовчати. Але вони помилилися. А потім, замість тиші - тисячі голосів. Терористи думали, що вони змінять наші наміри і зупинять нас, але в моєму житті нічого не змінилося, крім цього: слабкість, страх і безнадія померли. Я та сама Малала. Мої цілі ті ж. Мої надії ті ж. Мої мрії ті ж.

Дорогі брати і сестри, я не виступаю ні проти кого. Я говорю не з точки зору особистої помсти Талібану або будь-якій іншій терористичній групі. Я тут для того, щоб говорити про право кожної дитини на освіту. Я хочу, щоб освіту отримали сини і дочки всіх екстремістів, особливо з Талібану.

Я не ненавиджу навіть того таліба, який стріляв в мене. Навіть, якщо б зараз в моїх руках була зброя, і він стояв навпроти мене - я б не вистрілила. Це співчуття, якого я навчилася у Мухаммеда, пророка милосердя, Ісуса Христа і Будди. Це спадок змін, якій я отримала від Мартіна Лютера Кінга, від Нельсона Манделі, і Мохаммеда Алі

Джина. Це філософія ненасилля, якій я навчилася у Махатми Ганді Джі, Бача Хан і матері Терези. І це прощення, якого я навчилася у матері і батька. Це те, що говорить мені моя душа - бути в світі і любити кожного.

Дорогі сестри і брати, ми розуміємо, наскільки важливим є світло, коли ми бачимо темряву. Ми розуміємо, наскільки важливим є наш голос, коли змушені мовчати. Так, коли ми були на півночі Пакистану, ми розуміли, якими важливими є ручки і книги, бачачи зброю. Мудрі слова «Перо сильніше меча» були правдиві. Екстремісти бояться ручок і книг. Сила освіти жахає їх. Вони бояться жінок. Сила голосу жінок жахає їх. Ось чому вони вбили 14 ні в чому не винних студентів-медиків під час останнього нападу в Кветті. Ось чому вони вбили багато вчителюк. Ось чому вони кожен день підривають школи. Тому що вони боялися і бояться змін, вони бояться рівності, яку ми принесемо в наше суспільство.

Я пам'ятаю хлопчика з нашої школи, якого журналіст запитав: «Чому Талібан проти освіти?» Він відповів дуже просто. Вказавши на свою книгу, він сказав: «Таліби не знають, що написано в цій книзі». Вони думають, що Бог крихтний, невеликий консерватор, який відправить дівчаток в пекло через навчання в школі. Терористи використовують ім'я Ісламу і Пуштун для отримання власної вигоди. Пакистан - мирна, демократична країна. Пуштун хоче освіти для своїх дочок і синів. А Іслам - віра миру, людяності і братства. Іслам говорить, що освіта - це не просто право кожної дитини, а й обов'язок, і відповідальність. Почесний Генеральний секретар, для освіти необхідний мир. У багатьох країнах, і особливо в Пакистані і Афганістані, тероризм, війни і конфлікти загороджують дітям шлях до школи. Ми дійсно втомилися від цих воєн. У багатьох країнах жінки і діти страждають від різних бід. В Індії ні в чому не винних бідних дітей примушують працювати. Багато шкіл зруйновано в Нігерії. Люди в Афганістані десятиліттями страждають від екстремістів. Юних дівчат примушують до дитячої праці вдома і силою видають заміж в ранньому віці.

Бідність, невігластво, несправедливість, расизм і позбавлення базових прав - основні проблеми, з якими стикаються і чоловіки, і жінки.

Дорогі хлопці, сьогодні я акцентую на правах жінок та освіті для

дівчат, тому що вони постраждали сильніше. Були часи, коли жінки, соціальні активістки, просили чоловіків піднятися за їх права. Але тепер настав час, коли ми будемо робити це самі. Я не кажу чоловікам відступити і не говорити про права жінок, швидше за я акцентую на тому, щоб жінки були незалежними, коли борються за себе.

Дорогі сестри і брати, настав час заговорити.

І сьогодні ми звертаємося до світових лідерів, щоб політичні стратегії змінювалися в бік миру і процвітання.

Ми звертаємося до світових лідерів з тим, що всі мирні угоди повинні захищати права жінок і дітей. Угоди, які обмежують гідність жінок і їх права - неприйнятні.

Ми закликаємо всі уряди забезпечити для кожної дитини безкоштовну обов'язкову освіту.

Ми закликаємо всі уряди боротися з тероризмом і насильством, захистити дітей від жорстокості та заподіяння шкоди.

Ми закликаємо розвинені держави підтримувати розширення можливостей в освіті для дівчаток в світі, що розвивається.

Ми звертаємося до всіх спільнот із закликом бути толерантними - щоб уникнути упереджень, заснованих на відмінностях в касті, вірі, гендерній приналежності. Щоб забезпечити свободу і рівність для жінок, щоб вони процвітали. Ми не можемо досягти успіху у всьому, коли частина з нас висунута на задній план.

Ми закликаємо наших сестер у всьому світі бути сміливими - зустрітися зі своєю внутрішньою силою і повністю реалізувати свій потенціал.

Дорогі брати і сестри, ми хочемо школи і освіти, щоб у кожної дитини було яскраве майбутнє.

Ми будемо продовжувати свою подорож до нашого кінцевого пункту - миру і освіти для кожного. Ніхто не зможе зупинити нас. Ми будемо говорити в ім'я прав і принесемо зміни своїми голосами. Ми повинні вірити в силу і могутність наших слів. Наші слова можуть змінити світ.

Тому що ми всі об'єдналися разом заради освіти. І якщо ми хочемо досягти нашої мети, дозволимо собі стати сильнішими, озброївшись знаннями, і захищатися єдністю і спільністю.

Дорогі брати і сестри, ми не повинні забувати, що мільйони людей

страждають від бідності, несправедливості і невігластва.

Ми не повинні забувати, що мільйони дітей знаходяться поза системою шкільної освіти.

Ми не повинні забувати, що наші сестри і брати очікують яскравого, мирного майбутнього.

Продовжуймо глобальну боротьбу з неграмотністю, злиднями й тероризмом, і візьмімо наші книги і ручки.

Вони - наша наймогутніша зброя.

Одна дитина, один учитель, одна ручка і одна книга можуть змінити світ.

Освіта - єдине рішення. Освіта - на першому місці.

Джерела:

Промови, що змінили світ: Харків “ФОЛІО” 2009 362 стр

Електронне Джерело: <http://dalibude.com.ua/watson-on-feminism/>

Центр
Громадянських
Свобод

У цій збірці надруковані тексти, які увійшли в історію. Їх писали чи виголошували люди, які жили у різний час та на різних континентах. Але є те, що їх об'єднує – цінності свободи та людської гідності, які підкріплені власним прикладом. Напевно тому, ці промови досі звучать так переконливо.

